

Fra NOU 2003 "Retten til et liv uten vold"

Situasjonen til kvinnene, barna og voldsutøverne

5.1 Kvinner utsatt for vold i nære relasjoner

5.1.1 Om hvordan kvinner opplever menns vold i nære relasjoner

Situasjonen for kvinner som opplever vold fra samlivspartner er svært variert og sammensatt. Volden kan omfatte både fysisk vold, psykisk vold, materiell vold og seksuelle overgrep, og ofte opplever kvinnene ulike former for vold i kombinasjon. Varigheten av volden kan også variere; fra de som forlater sin partner kort tid etter den første volds-episoden finner sted til kvinner som har måttet leve med systematisk terror gjennom en levealder.

Vold i nære relasjoner er karakterisert ved at volden gjentar seg over tid. Både handlingenes grovhet og varighet har betydning for hvor sterkt volden preger kvinnenes liv. Den følgende fremstillingen vil belyse hva det kan innebære for kvinner å bli utsatt for vold i nære relasjoner, og hvilke mønstre som kan inngå i voldsutøverens handlinger.

Konstant trussel om vold

Menns vold mot kvinner kan ikke sees som fragmenterte biter av en virkelighet. I de tilfellene hvor volden pågår over tid, lever kvinnene og barna med en konstant trussel om vold. Man kan si at kvinnene og barna *lever i volden*.

Hammerlin (2002) betegner disse familiene som totalitære familier. Han viser til Mogens Møllers beskrivelse av denne virkeligheten «*som et hverdagsliv i et sosialt rom fylt av frykt, kulde og gru.*» (Hammerlin 2002 s. 190). Dette betyr at man ikke kan se hver voldsepisode som en isolert hendelse – frykten for hva som kan eller vil skje blir en del av voldsutøverens maktutøvelse og svært sentral i den virkeligheten kvinnene og barna lever i.

Vold og kjærlighet

Et særtrekk ved menns vold mot kvinner og barn i nære relasjoner er den tette *sammenvevningen mellom vold og kjærlighet*. Kvinnofrid (1995) beskriver denne koblingen som en del av *normaliseringsprosessen* knyttet til volden. Perioder med vold avløses ikke sjelden av perioder med handlinger som kvinnene opplever som varme og kjærlighetsfulle. Noen voldsutøvere kan være sjarmerende selskapsmennesker på den ene siden, og samtidig være både aggressive og brutale i egne hjem. Kvinnen er ofte svært glad i mannen, og hos kvinnen lever håpet om at den positive siden skal overta som dominerende i mannens væremåte. Man skiller gjerne mellom voldens ulike faser: først en spenningsfase, deretter en voldsfase der volden eksploderer, og deretter en hvilefase. For kvinnen og barna går all energi med til å forholde seg til disse fasene (Walker 1979, Smaadahl 2002).

Denne oppfatningen av «kjærlighet» blir en måte mannen opprettholder og legitimerer voldsutøvelsen på. Ofte bruker voldsutøveren nettopp frykten for å miste partneren som argument for å utøve volden. Også frykten for tap av «kjærlighet» er et argument mannen bruker for å begrunne slagene. Hvordan mannen knytter vold og trusler til frykten for å miste kvinnen som partner, illustreres av følgende eksempel i en rapport fra Politidirekto-

ratet: Mistenkte er beruset og truer: «Du kommer ikke ut fra dette huset i natt. Det er verdt 20 år i fengsel for å drepe deg. For jeg mister deg uansett. Hvis ikke jeg vil ha deg, skal ingen andre ha deg heller. Ingen finner deg, for elva er 20 meter unna.» («Hvis du ikke ... skal jeg knuse deg» 2003 s. 15).

Koblingen mellom vold og «kjærlighet» kan innebære at kvinnen etter hvert kan begynne å se partnerens vold mot henne som et uttrykk for hans «kjærlighet». Samtidig skaper sammenblandingen av vold og hans erklæringer av «kjærlighet» forvirring og usikkerhet hos kvinnen. Å forstå forholdet mellom vold og kjærlighet blir dermed en forutsetning for å forstå hvordan kvinner fanges i en virkelighet med vold. Det er også en forutsetning for å forstå hvorfor noen kvinner blir i voldsrelasjonen (Schei 1990). Sammenhengen er også viktig for å se den ambivalensen mange kvinner føler, og som kan gi seg utslag i for eksempel tilbaketrunkne politianmeldelser.

50 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold Overføring av skyld på offeret

Ikke sjelden er voldsrelasjonen preget av at mannen legger skylden for volden på kvinnen. Det er også vanlig at kvinner som opplever mishandling påtar seg skyld for volden. Eliasson (1997) forklarer skyldfølelsen med at den er en måte å få kontroll over egen situasjon. Når volden forklares ut fra egne handlinger, kan kvinnen tenke at dersom hun opptrer annerledes neste gang, vil hun kunne forhindre at volden skjer. Croghan og Miell (1998) trekker videre frem at voldsutsatte kvinner som opplevde vold fra partneren sin var tilbakeholdne med å forklare volden som et utslag av voldsutøverens vilje. Volden ble sett som et utslag av andre forhold, for eksempel partnerens rusproblemer eller at kvinnen selv var skyld i volden som hadde funnet sted. Mønsteret var imidlertid annerledes hos de kvinnene som hadde brutt samlivet med voldsutøveren. Disse kvinnene var mer tilbøyelige til å forklare volden som rasjonelle handlinger fra voldsutøverens side.

Makt og avmakt

Ofte opplever voldsutsatte kvinner at mannen bidrar til å isolere henne fra omgivelsene. Dette kan skje ved at mannen ønsker kontroll med hva kvinnen gjør, hvem hun treffer osv. Mannen kan legitimere sitt ønske om kontroll ved å henvise til at han er sjalu. Å treffe andre kan i slike tilfeller bidra til å utløse vold eller trusler om vold fra mannens side. Også dette er med å isolere kvinnen. Kvinnen kan også føle seg utmattet som følge av volden, og av den grunn ikke ha overskudd til å delta i sosialt liv. I tillegg kan stigmatiseringen knyttet til det å være voldsutsatt føre til ytterligere isolasjon (jf. Ham-merlin 2002).

For mange kvinner innebærer volden at mannen tar systematisk og fullstendig kontroll over hennes liv. Kontrollen bygges opp gradvis og danner et nett som kvinnen veves inn i. Kvinnens investering i en følelsesmessig nær relasjon blir brukt som et middel til manipulasjon fra partnerens side. Disse strategiene representerer maktutøvelse overfor kvinnen fra voldsutøverens side og er med på å skape eller forsterke et skjevt maktforhold mellom dem. Maktforskjellen mellom partnerne er med andre ord sentral for forståelsen av volden. Når maktbalansen forskyves, vil den enes mulighet til kontroll økes på bekostning av den andres. Grobunnen for angst og frykt er dermed lagt (se Skjørten 1988, Isdal og Råkil 2001).

Dette fører til at kvinnene opplever en gradvis stigende følelse av avmakt – en følelse av håpløshet og av å være fanget. Systematisk trakassering og nedvurdering fra partneren over tid er med på å redusere kvinnens følelse av egenverd. Voldsutøveren plasserer skylden for volden hos henne. Han slår fordi hun fortjener det. Når dette blir gjentatt over

tid, tror kvinnen til slutt at volden er hennes feil. Denne systematiske nedvurderingen av kvinnen reduserer hennes mulighet til å se måter å komme seg ut av situasjonen med vold.

Ikke sjelden opplever kvinnene seg som usynliggjorte i sine voldsopplevelser. Denne følelsen har sammenheng med en rekke forhold. Dels kan den være forbundet med den systematiske nedbyggingen av selvfølelsen som kvinner opplever i mishandlingsrelasjonen. Å gjøre seg så lite synlig som mulig er også en strategi mange kvinner velger å bruke for å unngå å utløse nye voldshandlinger fra partneren/ekspartneren.

Samfunnets oppfatning av vold kan også medvirke til at kvinnene føler seg usynliggjorte. Dersom fokus i hovedsak er rettet mot gatevold eller overfallsvoldtekter, opplever kvinnene som er utsatt for vold i nære relasjoner seg som usynliggjorte. Den volden de opplever i hverdagen mister legitimitet. Ikke minst forsterkes opplevelsen av å være usynliggjort dersom ingen utenfor griper inn og stanser volden. Dworkin beskriver dette slik: «Hvis du skriker og ingen hjelper og ingen anerkjenner volden og folk ser rett igjennom deg, begynner du å føle deg som at du ikke eksisterer. Hvis du hadde eksistert og hadde skreket, ville noen ha kommet til unnsetning. Hvis du eksisterte og var synlig såret, ville noen ha hjulpet deg. Hvis du eksisterte og ba om hjelp til å flykte, ville noen ha hjulpet deg.» (Dworkin 1993 s. 238, utvalgets oversettelse.)

5.1.2 Mekanismer og atferd som inngår i voldsutøvelsen: Duluth-modellen

I Duluth i USA har prosjektet Domestic Abuse Intervention Project konkretisert noen av mekanismene som kan inngå i de ulike formene for vold som kvinner utsettes for i nære relasjoner (Pence og McMahon 1999). Modellen, som er vist i figur 5.1, belyser hvordan voldsutøverens makt og kontroll er det sentrale, og hvordan voldsutøveren kan oppnå en slik stilling i forhold til kvinnen gjennom bruk av ulike virkemidler. Her finner en igjen mange av de trekkene ved kvinnes situasjon som er beskrevet ovenfor. Samtidig systematiserer modellen disse trekkene slik at det er mulig å identifisere noen hovedstrategier for hvordan voldsutøveren oppnår makt og kontroll over kvinnen. Duluth-sirkelen gjengis på engelsk, og er oversatt til norsk i tabell 5.1 (utvalgets oversettelse).

Tabell 5.1 Duluth-modellen

Strategi, makt og kontrollmidler	Handlingseksempler

Bruk av trusler Følelsesmessig mishandling Bruk av isolasjon Minimering, fornektelse og

skyld Bruk av barna Bruk av maskuline fordeler Bruk av økonomisk makt Bruk av tvang og

trusler

Gjøre henne redd gjennom blikk, handlinger, gestikulering. Knuse gjenstander, ødelegge hennes eiendeler, mishandle kjæledyr, vise våpen.

Snakke nedsettende om henne, gi henne dårlig selvfølelse, skjelle henne ut. Få henne til å tro hun er gal, drive tankemanimulasjon, ydmyke henne, gi henne skyldfølelse.

Kontrollere hva hun gjør, hvem hun treffer og snakker med, hva hun leser, hvor hun går.

Begrense hennes eksterne aktiviteter og bruke sjalusi for å begrunne dette.

Fremstille volden som ubetydelig, ikke ta hennes bekymringer om den alvorlig. Fornekte at volden fant sted. Flytte ansvaret for overgriperens handlinger over på henne, si at hun foranlediget volden.

Gi henne skyldfølelse for barna. Bruke barna til å formidle beskjeder. Bruke besøksretten til å sjikanere henne. True med å ta barna fra henne.

Behandle henne som en tjener, oppføre seg som «herren i huset». Ta alle de store avgjørelsene. Være den som definerer mannens og kvinnens rolle. Å forhindre henne fra å få eller beholde en jobb. Få henne til å be om penger. Gi henne lommepenger. Ta hennes penger. Ikke tillate henne å vite om eller ha adgang til familieinntekten. Å true med å skade henne eller faktisk gjøre dette. True med å for-late henne eller med å begå selvmord.

Anmelde henne til sosialtjenesten. Få henne til å trekke en anmeldelse tilbake. Å få henne til å begå ulovlige handlinger.

5.1.3 Vold mot kvinner i særlig sårbare grupper

5.1.3.1 Innledning

Fremstillingen ovenfor har rettet seg mot forhold som kan sies å være generelle trekk ved menns vold mot kvinner i nære relasjoner. Når denne volden kommer på toppen av andre forhold som kan være med å gjøre livssituasjonen vanskelig, ser vi at noen grupper blir særlig sårbare. Dette kan være tilfelle for voldsutsatte jenter og svært unge kvinner, eldre kvinner, gravide, kvinner med funksjonshemming, kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn, kvinner med bakgrunn i prostitusjon, kvinner som sliter med rusproblemer eller kvinner med psykiske problemer. Både livssituasjon og bakgrunn har betydning for hvordan kvinnene opplever volden, og påvirker ikke minst deres muligheter for å komme seg ut av en livssituasjon preget av vold.

5.1.3.2 Faren for gruppetenkning og marginalisering

En side ved å redegjøre for vold mot særskilt sårbare grupper er faren for å miste av syne mangfoldet og sammensattheten i livssituasjon som er karakteristisk hos voldsutsatte kvinner, også de som befinner seg i en særlig sårbar situasjon. En annen risiko er faren for

marginalisering, blant annet ved at samfunnet velger å oppfatte volden som spesifikk for disse gruppene og dermed noe som angår «de andre» og ikke majoritetssamfunnet.

Det er viktig å understreke at selv om enkelte grupper er mer sårbare enn andre, er likhetstrekkene i deres erfaringer som voldsutsatte kvinner det mest vesentlige. Asker og Bærum kritesenter beskriver denne sammenhengen i forhold til kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn: «Det er lett å fokusere på det som er annerledes i møtet med mennesker med opprinnelse i andre deler av verden. Det som imidlertid er mest slående, både for de kvinnene

53 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

som bor på kritesenteret og for de som arbeider her, er de store likhetene i erfaringer kvinnene har med familievold. Mønstrene i, og utviklingen av volden, og kvinnenes reaksjoner på det som har hendt dem, er påfallende like uansett hvor i verden kvinnene kommer fra.» (Årsmelding 2002 Kritesenteret i Asker og Bærum).

Utvalget vil understreke at gruppene nedenfor er mangfoldige og med svært varierende og sammensatte behov. Selv om det er viktig å ha fokus på grupper med visse fellestrekk, blant annet av hensyn til utforming av effektive hjelpetiltak fra det offentlige, er det samtidig viktig at hver voldsutsatt person blir møtt og forstått på individuelt grunnlag.

Utvalget vil også påpeke at samfunnets kunnskap om den volden som grupper med særlige behov er utsatt for i nære relasjoner er svært mangelfull. En fare ved dette er stigmatisering, mytedannelser og fordommer knyttet til disse gruppene. Utvalget mener at det er behov for systematisk datainnsamling og forskning som kan bidra til økt kunnskap om voldsutsatthet. Det trengs opplærings- og informasjonsmaterieil rettet mot fagpersoner og befolkningen generelt. Det er videre viktig at disse ulike gruppene, samt deres organisasjoner, brukes som ressurs i forhold til kunnskapsinnhenting og utvikling av slikte materieil.

5.1.3.3 Gravide

Man kunne i utgangspunktet tenke seg at voldsutøvende menn ville være tilbakeholdne med å utøve vold mot partneren mens hun var gravid, ettersom volden kan ha konsekvenser utover det å ramme kvinnen selv. Det er imidlertid ikke slik. Schei (1990) fant for eksempel at kvinner opplevde både fysiske overgrep og voldtekter under svangerskapet. Se også Lundgren (2001).

Voldsutsatte kvinner befinner seg i en særlig sårbar situasjon når de er gravide. Svangerskapet kan øke kvinnenes bevissthet om at den volden som er rettet mot dem selv også setter barnet de bærer i fare. Gravide opplever ofte en enda sterkere påkjenning og følelse av ansvar for å forsøke å forhindre at voldssituasjoner utløses.

5.1.3.4 Unge kvinner

Menns vold mot kvinner og barn i nære relasjoner rammer kvinner i alle aldre, også de som er svært unge. Kritesentrene og DIXI Ressurssenter for voldtatte opplever for eksempel at unge jenter oppsøker dem etter å ha blitt utsatt for voldtekt fra kjæresten, jf. også kapittel 7 (pkt. 7.8.3.2). En vanlig reaksjon er å klandre seg selv for ikke å ha gjort nok motstand. Redsel for at foreldre, venninner og andre i nærmiljøet skal finne ut hva som er skjedd er stor, og dermed gjøres alt for å skjule det som har skjedd. Erfaringsmessig er det derfor

vanskelig å få jentene til å ta kontakt med politi, lege, psykolog eller andre instanser som kan tilby hjelp.

Römken og Mastenbroek (1998) beskriver forhold mellom gutter og jenter hvor jentene etter hvert utsettes for vold. Beskrivelsen av hvordan gutten forsøker å få kontroll over jenta skiller seg ikke vesentlig fra den man finner igjen hos voksne. Ung alder og liten erfaring med kjæresteforhold kan imidlertid gjøre jentene enda mer sårbare enn voksne. Unge jenter kan ha vanskeligere for å se hvordan handlinger som først oppfattes som kjærlige egentlig er kontrollerende. Ung alder kan også innebære økt behov for trygghet og beskyttelse. Dette innebærer at unge jenter kanskje enda mer enn voksne får en avhengighetsrelasjon til den voldsutøvende kjæresten.

5.1.3.5 Eldre kvinner

Blant eldre kvinner som er utsatt for menns vold kan en finne kvinner som har opplevd vold fra samlivspartner gjennom store deler av livet. I følge Juklestad og Johns (1997) kan volden i slike tilfeller forverres som følge av pensjonering, sykdom og omsorgsavhengighet eller andre livsforandringer forbundet med høy alder. En finner også tilfeller hvor volden har startet i alderdommen, for eksempel som en følge av at ektefellen er blitt dement. Hydle (1993) trekker frem et eksempel der en 70 år gammel mann som var blitt dement ble mer og mer forvirret og reagerte med sinne og frustrasjon. Kona forsøkte å dempe mannens frustrasjon, men ble stadig mer engstelig og frustrert over mannens sinne. Legen nektet å legge ham inn på sykehus under henvisning til at mannen motsatte seg dette. Først da kona begynte å bære kniv for å beskytte seg, ble mannen innlagt på sykehus.

Eldre kvinner opplever også vold fra barn eller barnebarn. Hydle (1993) beskriver en 65–70 år gammel kvinne som ble utsatt for fysisk vold fra en pleietrengende sønn i 40-årene. Et annet eksempel fremgår av Politidirektoratets rapport om trusler: «Mor og sønn krangler etter at sønnen har stjålet vin av moren. Sønnen tar kvelertak på moren og påfører slag mot ansiktet. Broren på elleve år er tilstede, og mistenkte truer både sin bror og mor med at han skal drepe dem. Han sier at han skal skyte hull i broren. Mistenkte forlater huset og tar med seg morens pen-ger og visakort («Hvis du ikke ... skal jeg knuse deg.» 2003 s. 16). Hydle viser videre til en eldre kvinne som hadde opplevd at barnebarnet, som var

54 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

rusmisbruker, hadde begått vold mot henne i årevis (Hydle 1993).

Vold mot eldre kvinner fremstilles ofte som et problem som ikke knytter seg til kjønn. Beskrivelsene ovenfor illustrerer imidlertid hvordan denne volden i høyeste grad handler om kjønn – enten ved at kvinnene opplever vold fra samlivspartneren sin, eller fra noen kvinnen har et særlig omsorgsansvar for. Utvalget finner det viktig å påpeke denne sammenhengen i forhold til vold mot eldre kvinner. For eldre kvinner som har en omsorgsfunksjon i forhold til den som begår vold mot henne, er tradisjonelle forventninger til dem som omsorgspersoner et sentralt hinder for å bryte ut av en voldsrelasjon. Kvinnene kan møte slike forventninger både fra egen familie og annet sosialt nettverk. Dette er med på å gjøre terskelen høy for å anmelde en sønn som begår vold. Det ligger også en innebygget samfunnsmessig forventning om at kvinner skal ta vare på sin samlivspartner når han blir syk eller svekket på grunn av alderdom.

5.1.3.6 Kvinner med minoritetsbakgrunn

Kvinner med minoritetsbakgrunn er en sammensatt gruppe. Den omfatter både nasjonale minoriteter som for eksempel samiske kvinner, og den omfatter kvinner med innvandrers- og flyktningebakgrunn.

Som nevnt i kapittel 2 (pkt. 2.4), finnes det svært lite kunnskap om vold mot kvinner som tilhører nasjonale minoriteter. Utvalget ser dette som en mangel og anbefaler at det fremskaffes mer data.

Blant kvinner med bakgrunn som innvandrere og flyktninger i Norge, kan vi både finne voldsutsatte hvor samlivspartneren er av norsk opprinnelse og av utenlandsk opprinnelse. Kvinner med minoritetsbakgrunn utgjør i dag en relativ stor andel av beboerne ved landets krisesentre. Dette gjelder særlig for krisesentre i områder der det bor mange personer med innvandrers- og flyktningebakgrunn. I 2001 overnattet 2290 kvinner og 1811 barn på krisesentrene i Norge. Av disse hadde 740 (32 %) av kvinnene og 480 (27 %) av barna utenlandsk bakgrunn (disse kan også omfatte nordisk og europeisk bakgrunn). Av de 740 utenlandske kvinnene var 220 gift med norske menn (Jonassen 2002). At flere kvinner med utenlandsk bakgrunn oppsøker krisesentrene enn før kan både skyldes økt kunnskap om krisesentertilbudet, større bevissthet om at kvinnene ikke behøver å finne seg i menns vold, eller mangel på annet nettverk å oppsøke i en krisesituasjon.

Rapporten: «Drømmen om det gode liv» (Smaa-dahl, Hernes og Langberg 2002) tar for seg de utenlandske kvinnene gift med norske menn som søkte tilflukt på krisesentre i 2001. Noen av kvinnene var ikke klar over at deres norske ektemenn hadde vært gift tidligere og at mannen også hadde mishandlet tidligere samlivspartnere. Et eksempel er thailandske «Lucy» (25) som søkte tilflukt ved et krisesenter i Norge etter å ha blitt mishandlet av sin norske ektemann. Hun var mannens fjerde utenlandske kone og den fjerde ektefellen mannen hadde begått vold mot.

En rekke forhold er med å påvirke mulighetene kvinner med minoritetsbakgrunn har til å komme seg ut av en relasjon med vold. Kvinner som kommer til Norge gjennom familiegjenforening får ikke selvstendig status før etter 3 års opphold i Norge («tre-års regelen»). Dette betyr at dersom man skiller seg før tre år er gått, vil man normalt ikke få oppholdstillatelse jf. nærmere omtale i kapittel 9, (pkt. 9.3.6). Dette utnyttes av enkelte ektefeller som et maktmiddel i mishandlingsforholdet. At kvinner er truet av utvisning fra landet kan oppfattes av kvinnene som en ekstra straff som er sanksjonert av samfunnet – en form for strukturell eller systemisk vold som kommer på toppen av volden den enkelte kvinne er blitt utsatt for. Selv om det er gjort unntak fra tre-års regelen dersom det sannsynliggjøres at kvinnen er blitt utsatt for mishandling, er det utvalgets oppfatning at reglene praktiseres på en slik måte at de ikke gir kvinnen tilstrekkelig beskyttelse. Både minoritetskvinnens organisasjoner og krisesentre viser til at kvinner blir utvist til tross for mishandling, og det er grunn til å skjerpe rettsikkerheten for denne gruppen.

Også kvinner som befinner seg på flyktningemottak i påvente av at deres eller ektefellens asylsøknad skal bli behandlet, kan bli utsatt for vold i nære relasjoner. Å være flyktning innebærer å ha erfaringer som påvirker både den fysiske og psykiske helsetilstanden. Tap av familie, nettverk, status og identitet, samt endring av relasjoner, er vanlige følger av flukt i tillegg til traumer etter sterke opplevelser før og under en flukt. Flyktninger utgjør derfor en høyrisikogruppe med tanke på å utvikle psykiske og sosiale problemer i tillegg til andre helseplager. Eksiltilværelse fører ofte til økt vold i familien, og volden øker gjerne i omfang i en mottakssituasjon (Dahl 2001). Vold i nære relasjoner i flyktningemottak utgjør en komplisert problemstilling for den utsatte. Det vises for øvrig til kapittel 7 (pkt. 7.7.4) for nærmere omtale av situasjonen i asylmottak.

Mange kvinner med innvandrers- og flyktningebakgrunn er hjemmearbeidende, mens mennene er utearbeidende. Mennene kan derfor ha langt bedre forutsetninger for å lære språk og tilegne

55 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

seg kunnskaper om det norske samfunnet. Ikke sjelden ser en at mennene ønsker å opprettholde kvinnenes isolerte tilværelse med sikte på å oppnå makt og kontroll i familien. Dette kan innebære å nekte kvinnen å gå på norskkurs, å true med at kvinnen blir sendt ut av landet eller med at kvinnen må forlate barna sine hvis hun handler mot hans vilje. Dermed fratras kvinnene mulighet til å opprette et sosialt nettverk og danne grunnlag for en selvstendig tilværelse. I enkelte tilfeller har en opplevd at voldsutøveren bruker religiøse og kulturelle skikker eller symboler i sin voldsutøvelse. Paul (1998) beskriver en kvinne som ble tilsendt aske i posten fra ektemannen. Asken hadde en spesiell betydning i hjemlandets kultur og innebar en trussel mot kvinnen. Hjemlandets kultur kan også inngå som en del av voldsbildet, for eksempel ved at kvinnen nektes av sin norske ektemann å snakke sitt eget morsmål hjemme eller lage mat fra hjemlandet. På denne måten kan ektemannen tvinge kvinnen til å fornekte sin egen kultur og kulturformidling overfor barna. I andre tilfeller kan frykten for vestlig kulturpåvirkning ligge til grunn for å tvinge kvinnen til isolasjon.

Som tidligere nevnt er forsøket på å isolere kvinnen en svært vanlig strategi som mannen benytter i voldsrelasjoner, men når det gjelder kvinner med minoritetsbakgrunn ser en svært tydelig hvordan hennes livssituasjon og samfunnsposisjon gjør henne enda mer sårbar. Minoritetskvinnens muligheter til språkopplæring, bolig, adgang til lønnet arbeid, trygderettigheter, tilgang på hjelpetjenester mv., kan være enda dårligere enn for kvinner i majoritetsbefolkningen.

Selv om også minoritetskvinner som blir utsatt for vold i nære relasjoner er en svært sammensatt gruppe med varierende behov, illustrerer gjennomgangen ovenfor at en viktig forebyggende strategi mot vold er å styrke kvinnenes posisjon både som kvinner og som minoriteter.

5.1.3.7 Kvinner med funksjonshemming

Både kvinner med synlig funksjonshemming (for eksempel de som sitter i rullestol) og de med usynlig funksjonshemming (for eksempel kvinner med psykiske lidelser og døve) blir utsatt for vold i nære relasjoner. Avhengighet av andre mennesker øker sårbarheten for vold og overgrep. Risikoen for overgrep kan synes å øke med graden av funksjonshemming og behovet for hjelp. Funksjonshemmingen blir følgelig en tilleggsdimensjon som forsterker utsatthet for vold. Både kjønnsforskjellene og funksjonshemmingen kan være med på å øke maktforskjellene mellom voldsutøver og -offer.

Kvinner med funksjonshemming kan oppleve grove overgrep i form av å bli nektet hjelpemidler, mat, medisiner og nødvendige helsetjenester. De kan også trues med å havne på sykehjem. Noen kvinner opplever at mannen «bruker» hennes funksjonshemming som et maktmiddel mot henne. Han forteller for eksempel at hun er en dårlig mor som ikke klarer å passe sine daglige plikter. Dette bryter ned kvinnens selvbilde og gjør det vanskeligere for henne å bryte ut. For kvinner med kommunikasjonsproblemer og psykiske lidelser kan det videre være vanskelig å formidle og bli trodd i sin beskrivelse av volden.

I forhold til omverdenen opplever kvinner med funksjonshemming å bli oppfattet mer som funksjonshemmede enn som kvinner. Funksjonshemmingen som identitetsfaktor overskygger med andre ord omgivelsenes oppfatning av kvinnens identitet. Dette kan gjøre

det vanskeligere for kvinner med funksjonshemming å fortelle om seksuelle overgrep, og ikke minst for hjelpere å bli oppmerksom på slike overgrep mot kvinner med funksjonshemming.

5.1.3.8 Andre særlige sårbare grupper

Også kvinner med erfaringer med rus og prostitusjon kan oppleve vold i nære relasjoner. Sosial og moralsk fordømmelse av prostitusjon og rus kan bidra til at kvinnene opplever tilleggsbelastninger og redusere kvinnenes status som «verdige ofre» i relasjon til både hjelpe- og rettsapparatet. En bakgrunn med rus eller prostitusjon kan videre gjøre det vanskeligere for kvinnene å bli trodd ved rapportering av vold.

Erfaringer fra kritesentrene viser at enkelte av kvinnene som oppsøker sentrene har bakgrunn fra prostitusjonsvirksomhet. I mange av tilfellene har kjæresten tvunget dem til å prostituere seg, ofte i tillegg til å utsette kvinnene for fysisk og psykisk mishandling. Høigård og Finstad belyser situasjonen til denne gruppen: «Ekteskapet startet med krangel og trøbbel. Ikke bare fikk Synnøve mye kjeft. Hun ble også banket opp. Penger var hele tida et problem. En dyr husleie skulle betales. Steins deltidsjobb var ikke nok, heller ikke hjalp det med små tilskudd som de fikk på sosialen. Synnøve ble fysisk og psykisk truet til å gå på gata» (Høigård og Finstad 1986 s. 224). Høigård og Finstad fremhever at volden i slike forhold var nært knyttet til prostitusjonen og mannens avhengighet av pengene hennes. Forfatterne fremhever at politiet viste liten interesse for kvinner i prostitusjon som ble mishandlet av sine kjærester. Selv om undersøkelsen er av eldre dato, er det fortsatt grunn til å tro at kvinnenes delta

56 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

kelse i prostitusjon kan ha betydning for hvordan de blir møtt både av politiet og hjelpeapparatet for øvrig, jf. nærmere om dette i kapittel 9 (pkt. 9.2.3). Dette har sammenheng med at det fortsatt er knyttet sterk sosial fordømmelse til prostitusjon.

Også rusproblemer eller psykiske problemer hos voldsutsatte kvinner kan ha betydning for hvordan kvinnenes situasjon blir forstått. Stark og Flitcraft (1996) tar for seg hvordan helsevesenet forholder seg til disse gruppene. De fremhever at mishandling over tid kan føre til både rusproblemer og psykiske problemer hos kvinnene. Når rus og psykiske problemer inntreffer, blir disse benyttet som årsaksforklaringer for kvinnenes skader heller enn å se at rusmisbruk eller psykiske problemer faktisk kan være konsekvenser av mishandlingen.

5.1.4 Ulike faser i en virkelighet med vold

En voldsrelasjon, og det å kunne bryte ut av den, er en prosess som kan gjennomgå mange faser. Liz Kelly (2002) har utarbeidet en oversikt over de ulike fasene med utgangspunkt i kvinnenes reaksjoner og behov som er illustrert i tabell 5.2 nedenfor.

Oversikten viser hvordan kvinnenes reaksjoner er forskjellige i prosessen mot en tilværelse uten vold. Det finnes imidlertid ingen lineær utvikling fra vold til voldsfri tilværelse. For mange innebærer den en frem-og-tilbakebevegelse der handlingsalternativer, muligheter og ikke minst dilemmaer vil endre seg underveis. Kvinnene kan bevege seg mellom ulike stadier i ulikt tempo, og ikke alle kvinner gjennomgår samtlige stadier. Noen kvinner bruker flere år på mestring i en iso-lert tilværelse, mens andre søker hjelp straks.

Noen evner å snakke detaljert om overgrepene de er blitt utsatt for, andre er tause på grunn av skam og frykt (Kelly 2002). Dette innebærer at forståelsen av volden og kvinnenes og barnas opplevelser vil variere i ulike faser og reflektere det mangfoldet disse representerer. Også kvinnenes og barnas behov for hjelp vil være forskjellig i de ulike fasene.

Utvalget vil understreke at hjelpetiltak til kvinner utsatt for menns vold i nære relasjoner må tilpasses kvinnenes behov, ikke minst ut fra hvilken fase av voldsrelasjonen kvinnene befinner seg i. Arbeidet bør rettes mot følgende faser:

1. 1. I samlivet
2. 2. Under bruddet
3. 3. Etter bruddet

Den påfølgende fremstillingen vil belyse noen av dilemmaene kvinnene møter i disse fasene.

5.1.4.1 Volden i samlivet – og hvorfor kvinnene ikke går

Ikke alle kvinner ønsker å bryte samlivet med voldsutøveren, men de ønsker at mishandlingen skal ta slutt. Fortsatt reiser en stor andel av de voldsutsatte kvinnene hjem til voldsutøveren etter opphold på krisesenteret. Jonassen og Eidheim (2001) fant at en av fem kvinner reiste hjem til mannen etter krisesenteroppholdet. I følge disse viser imidlertid årsrapportene fra krisesentrene store variasjoner fra år til år med hensyn til hvor store andeler kvinner som reiser hjem igjen etter opphold på krisesentrene.

Tabell 5.2 Faser og reaksjoner Stadium	De vanligste reaksjonene hos den voldsutsatte
Den første krisen – de første overgrepene	Mistro og sjokk; påta seg selv skylden Tilpasse sine handlinger og minimalisering
Forvrengt perspektiv og virkelighetsoppfatning Definerer mishandlingen	Angst; forsøk på å forutse og forhindre mishandlingen: se seg selv gjennom overgriperens øyne; leve med de gode tidene, glemme de dårlige Å kalle oppførselen for mishandling: se seg selv som offer og partneren som overgriper
Reevaluering av forholdet	Tenke på å forlate eller få slutt på forholdet, snakke med andre
Avslutte forholdet	Dette kan kreve flere forsøk og behov for ekstern støtte
Få slutt på volden	Kan forutsette juridiske tiltak

Kilde: Liz Kelly (2002)

57 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

Mange stiller seg uforstående til at kvinner blir værende i mishandlingsforhold uten å bryte ut. Dette er i seg selv et spørsmål som kan indikere negative holdninger eller

manglende forståelse for hva som kjennetegner vold i nære relasjoner. Det vitner dessuten om samfunnets tendens til å pålegge kvinnen ansvaret for å forlate hjemmet for å få volden stanset, mens det i realiteten er mannen som utøver volden og som burde bære ansvaret for sine handlinger (se Jenkins og Davidson 1999).

Det er en rekke forhold som har betydning for at kvinner som utsettes for vold i nære relasjoner ikke straks bryter forholdet til voldsutøveren:

- .– Mannens makt og kontroll over kvinnen
- .– Sammenvevingen av vold og kjærlighet, og mannens løfter om at volden ikke skal skje igjen
- .– Nedbrutt selvtillit hos kvinnen og manglende tro på egen evne til å klare en selvstendig tilværelse
- .– Trussel om fattigdomsfelle, og at økonomien til kvinnen og barna bryter sammen dersom hun forlater voldsutøveren
- .– Frykt for at volden skal eskalere i grovhet og omfang dersom kvinnen velger å bryte samlivet
- .– Frykt for sosiale reaksjoner fra øvrig familie og nettverk
- .– Kvinner med innvandrer- og flyktningebakgrunn kan dessuten oppleve frykt for utvisning fra landet ved skilsmisse; frykt for press fra familien til å vende tilbake til ektemannen; manglende sosialt nettverk og en rekke øvrige barrierer mot en selvstendig tilværelse
- .– For kvinner med funksjonshemming kan avhengighet av daglig hjelp, svakt sosialt nettverk og svak økonomi være sentrale barrierer

Kvinnens ønske og sosiale forventninger til henne om å holde familien sammen er også en barriere mot å bryte ut av et mishandlingsforhold. Dette er et ønske som går på tvers av familiestrukturer og kulturer. Kvinner har, i tråd med et tradisjonelt kjønnsrollemønster innenfor patriarkalske strukturer, hatt et særlig ansvar for dette. Croghan og Miell (1998) beskriver sammenhengen slik: «Kvinner ble sett på som hovedansvarlige for kvaliteten på relasjonene innenfor kjernefamilien. (...) De ble der-for sett på som ansvarlige for å forhindre familiekonflikter når disse oppsto.» (1998 s. 54).

Hensynet til barna er også en viktig grunn til at mange kvinner tvinger seg selv til å opprettholde samlivet med voldsutøveren. Kvinnene frykter både at barna skal rammes av samlivsbruddet og at de skal miste omsorgen for barna etter et samlivsbrudd. Ikke sjelden fremhever kvinnene at hensynet til barna er det eneste som har holdt dem fra å ta sine egne liv. Dette fremheves både av etnisk norske kvinner og av kvinner med minoritetsbakgrunn. En kvinne, opprinnelig fra India uttrykker dette slik: «Jeg føler at mange norske kvinner, både på krisesenteret og i sosialtjenesten, ikke begriper min frykt for å miste min datter. Min datter er alt jeg har, og hun er den eneste grunnen til at jeg lever.» (Paul 1998 s. 51). Kvinnen opplever ikke sjelden at voldsutøveren truer med at barnevernet vil overta omsorgen for barna dersom hun forteller noen om mishandlingen eller at han vil gå til rettssak for å få omsorgen dersom hun forlater ham.

Også frykten for at voldsutøveren kommer i fengsel dersom kvinnene forteller om overgrepene kan være en barriere mot å bryte samlivet. Mange kvinner ønsker ikke voldsutøveren straffet. De ønsker volden stanset, at mannen tar ansvar for sine handlinger og at han erkjenner at han har handlet galt. Voldsutøveren kan på sin side bruke straffetrusselen som et maktmiddel mot at kvinnen bryter ut. «Hvis du forteller noen om volden – havner jeg i fengsel og barnevernet vil ta barna.» På denne måten kan straffetrusselen i seg selv være en barriere mot at enkelte kvinner bryter samlivet med voldsutøveren.

Tausheten, likegyldigheten og tabuiseringen av vold i nære relasjoner er også viktige forutsetninger for at mange kvinner blir værende i mishandlingsrelasjonen. Disse forholdene motvirker at noen utenfra griper inn. Familien blir et lukket system som gir små muligheter

for innsyn. Også lovgivningen kan virke som en barriere mot en samordnet og koordinert intervensjon. Regler om taushetsplikt har til hensikt å beskytte den enkeltes personlige integritet. I mange tilfeller beskytter imidlertid disse i realiteten voldsutøveren fordi reglene er til hinder for at instanser på tvers av hjelpeapparatet får kunnskap om mishandlingen. Taushetspliktsregler er for øvrig nærmere belyst i kapittel 11 (pkt. 11.7).

Innsikt i kompleksiteten og dilemmaene kvinnene møter er en forutsetning for å forstå hvorfor det kan være vanskelig for voldsutsatte kvinner å erkjenne volden de er utsatt for, og hvorfor det kan være vanskelig for dem å bryte forholdet til utøveren.

5.1.4.2 Under bruddet – sikkerhetsvurdering og hensynet til barna

Når kvinner velger å bryte ut, er det gjerne ut fra en erkjennelse av at volden vil fortsette uansett hvordan de opptrer i forhold til partneren sin. Økt selvstendighet gir kvinnen anledning til å se mulighe

58 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

ten for en tilværelse uten mannen. Ofte er det når kvinnene innser at volden også rammer barna, at de velger å bryte. Hos kvinner med flerkulturell bakgrunn ser en at muligheten til å lære språket og få et selvstendig nettverk uavhengig av mannen er avgjørende for å bryte samlivet med en voldelig ektefelle.

Å bryte med voldsutøveren er imidlertid ingen garanti for at volden tar slutt. Forskning viser at mange kvinners frykt for at volden skal eskalere i grovhet og omfang dersom hun velger å bryte samlivet kan være svært berettiget. Jenkins og Davidson (1999) mener at økt aggresjon i denne fasen er så sannsynlig at man har begynt å bruke begrepet «separasjonsvold» for å beskrive volden som eskalerer i bruddfasen. Ekbrand (2001) refererer til en rekke undersøkelser som viser at kvinner i stor utstrekning opplever vold i forbindelse med separasjon og skilsmisse. For eksempel refererer han til en studie hvor en tredjedel av 135 kvinner som hadde reist fra et kritesenter ble utsatt for minst ett tilfelle av fysisk vold knyttet til separasjonen i løpet av den påfølgende 2-årsperioden. Lundgren m.fl. (2001) oppgir at 33 % av totalt 970 kvinner utsatt for vold av nåværende eller tidligere samlivspartner hadde blitt utsatt for trusler etter samlivsbruddet. En femtedel var blitt forfulgt av den tidligere samlivspartneren, mens hver tiende kvinne var blitt utsatt for fysisk eller seksuell vold etter samlivsbruddet.

For noen kvinner blir situasjonen så livstruende at de rett og slett må flykte fra mannen. For disse kvinnene er situasjonen dramatisk. De må på kort tid bryte opp hele sin tilværelse, forlate alle sine eiendeler, forlate jobb, familie og sosialt nettverk. For noen av kvinnene vil det være aktuelt å skifte identitet – få nytt navn, adresse og personnummer. Også barna får brutt opp hele sin tilværelse; de avskjæres fra kontakt med besteforeldre og må forlate barnehage, skole og venner. Dette er etter utvalgets mening konsekvenser av at samfunnet ikke i tilstrekkelig grad utøver sanksjoner mot voldsutøveren. Resultatet er at de voldsutsatte kvinnene og barna blir «straffet» dobbelt opp for voldsutøverens handlinger. Situasjonen for kvinner på flukt er for øvrig også belyst nedenfor i pkt. 5.1.4.3, i kapittel 7 (pkt. 7.5.5) og i kapittel 9 (pkt. 9.4.3).

Ivaretagelse av sikkerhet er svært sentralt i bruddfasen. Som nevnt ovenfor, viser forskning at volden svært ofte blir grovere i det kvinnen signaliserer at hun ønsker å bryte samlivet. For voldsutsatte mødre blir et viktig spørsmål om de kan gi barna beskyttelse videre. Spørsmål om foreldreansvar, omsorg og samværsrett er også viktige for kvinnenes

vurdering av egen sikkerhet. Praktisering av en samværsrett vil nødvendigvis forutsette et samarbeid med barnas far.

Forskning viser at kvinner kan utsettes for vold i forbindelse med fedrenes samvær med barna. Samarbeidet med barnas far kan dermed innebære både vold og frykt for vold hos voldsutsatte mødre. Det er rettet kritikk mot at politikken rundt omsorgs- og samværsordninger har vært for lite opptatt av hensynet til mødrenes og barnas sikkerhet (Eriksson og Hester 2001). Eriksson (2001

s. 115) skriver i denne forbindelse at: «Det är (...) ett problem om arbetet med barns välfärd inte tar hänsyn till att många fall av våld, inklusive dödligt våld, mot barnen och barnens mamma sker efter en separation.» Eriksson (2003) har intervjuet de man i Sverige betegner som «familjerättssekreterare. Disse utfører utredninger om foreldreansvar, bosted og samvær. Hennes undersøkelse viser at disse i liten grad fokuserte på sammenhengen mellom mennenes vold og mennenes rolle som omsorgspersoner. Informantene var langt mer tilbøyelige til å fokusere på mors omsorgsrolle. Eriksson skriver: «Mödrar görs ansvariga för barns grundläggande behov på ett helt annat sätt än fäder. Informanterna förhållar sig också på ett eller annat sätt till en föreställning om att 'den våldsutsatta modern' brister i omsorgen om sina barn. Någon motsvarande föreställning om 'den våldsamme fadern' kommer inte till uttryck i det här intervjumaterialet. (2003 s. 3)» Eriksson mener dette har sammenheng med en manglende samfunnsmessig kobling mellom voldsomme menn og menn i rollen som fedre. Hun fremhever på denne bakgrunn at det er behov for økt fokus på foreldrerollen til menn som begår vold, og at fedrene må stilles til ansvar for sine handlinger. Dette er i følge Eriksson en forutsetning for å skape trygge forhold for kvinnene og barna. Som tidligere nevnt viser gjerne voldsutøveren til at kvinnen er utilstrekkelig som mor. Dermed blir mors omsorgsrolle brukt i mannens kontroll av kvinnen. Fokuseringen på mors omsorgsrolle er dermed med på å forsterke effekten av mannens kontrollstrategier i voldsrelasjonen.

Slik rettsystemet i dag fungerer, kan mødrenes frykt for å miste barna virke berettiget. Undersøkelser viser at selv om far begår vold mot mor, er ikke dette nødvendigvis et avgjørende argument for at mødrene får omsorgen for barna etter et samlivsbrudd jf. nærmere om dette i kapittel 9 (pkt. 9.6.5).

Dersom mødrene tar med seg barna til et kasesenter, risikerer de kritikk for å ha tatt med seg barna til et sted som retten kan vurdere som lite

59 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

barnevennlig. Dess lengre mor og barn blir på senteret, dess sterkere kan dette bli et argument mot mor. Dette fremgår blant annet i en undersøkelse av Skjørten og Paul (2001). Dersom mødrene blir værende i voldsrelasjonen, rammes også barna av volden, enten direkte eller indirekte. Også her blir det mor som holdes ansvarlig for at hun ikke fjerner barna fra volden. Fedrenes voldsutøvelse mot mor er følgelig med på å svekke rettens vurdering av hennes omsorgsevne. Tilsvarende krysspresssituasjoner i forhold til mødre finner en også i saker om seksuelle overgrep mot barn (jf. Bakketeig 2000, Bakketeig og Hennem 1998 og Mossige 1998). Mødrene risikerer å møte kritikk for mangelfull ivaretagelse av sin omsorg for barna nesten uansett hva de velger å gjøre. Disse kryssende forventningene gir svært snevre rammer for kvinnenes valg.

Utvalget mener at det på dette punkt bør skje en grunnleggende endring. Fokus bør i langt større grad rettes mot voldsutøveren i vurdering av omsorg og samvær. Voldsutøveren må ansvarliggjøres for sine handlinger også i denne sammenheng. Utvalget mener videre at økt kunnskap om de rammebetingelsene kvinnene lever under i voldsrelasjonen er en

forutsetning for å kunne vurdere mødrenes stilling som voldsutsatte omsorgspersoner og fedrenes stilling som voldsutøvende omsorgspersoner. Det vises for øvrig også til kapittel 7 (pkt. 7.4.3) og kapittel 9 (pkt. 9.6.5).

5.1.4.3 Etter bruddet – å bygge seg en ny tilværelse

For kvinner som velger å bryte med voldsutøveren, vil reetablering samt styrking av kvinnens og barnas situasjon stå i fokus slik at skadevirkningene av volden kan reduseres mest mulig og så raskt som mulig. For mange vil det å starte en selvstendig tilværelse uten vold innebære å starte helt på nytt både økonomisk, materielt og sosialt. Årevis med isolering og forsøk på å holde volden skjult for omgivelsene fører til at mange kvinner mister kontakten med venner og bekjente. Samtidig viser forskning at sosialt nettverk har stor betydning for kvinnenes muligheter til å reetablere seg og for å komme ut av en situasjon som voldsoffer.

Særlig for kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn kan tilværelsen etter et brudd fremstå som svært vanskelig, enten fordi tidligere venner var mannens venner eller fordi kvinnens kulturelle bakgrunn ikke godtar skilsmisse slik at kvinnen kan oppleve å bli møtt med sosial avvisning. Resultatet kan bli at mange kvinner lever svært isolert etter samlivsbruddet. En av kvinnene Ellestad intervjuet i forbindelse med sin mellomfagsavhandling i kriminologi fremholdt at hun angret på samlivsbruddet fordi isoleringen ble opplevd som verre enn volden (Ellestad 2001). Dette tilsier at det bør legges stor vekt på å hjelpe denne gruppen av kvinner ut av isolasjonen etter samlivsbrudd.

For kvinner på flukt fra en voldelig ektemann vil muligheten til reetablering være begrenset. Norge er et lite land og det er vanskelig å holde seg skjult i lang tid. Disse kvinnene vil konstant måtte være forberedt på å bryte opp sin tilværelse på nytt dersom mannen klarer å spore dem opp. Et ytterligere problem for denne gruppen av voldsutsatte kvinner er at barna ikke uten videre får ny identitet, selv om mor skifter identitet. Dette gir mennene mulighet til å finne frem til kvinnene gjennom barna. Dessuten får en beslutning om ny identitet for kvinnen juridisk sett ingen konsekvenser for mannens rett til samvær med barna. Voldsutøveren har derfor rettslig krav på samvær med barna til tross for at det er mannens atferd som er grunnen til at kvinnene og barna er på flukt. Barne- og familiedepartementet har nedsatt en interdepartemental arbeidsgruppe som blant annet skal drøfte rettslige og praktiske problemer som oppstår når en kvinne som har omsorg for barn lever på sperret adresse eller med fiktiv identitet, se for øvrig kapittel 9 (pkt. 9.4.3).

Å komme ut av en voldsoffersituasjon kan være en svært langvarig prosess for mange kvinner og barn. De kan ha levd i en voldsrelasjon over lang tid. For mange barn innebærer dette å få hele sin oppvekst ødelagt av vold, for kvinnene kan volden ha preget store deler av deres voksne liv. Utvalget vil påpeke at en viktig forutsetning for å kunne tilrettelegge et godt hjelpetilbud til kvinner og barn utsatt for vold i nære relasjoner er å erkjenne at det kan ta tid å komme seg ut av en situasjon med vold.

5.1.5 Voldens konsekvenser for identitet og helse

Menns vold mot kvinner i nære relasjoner kan ha store og inngripende konsekvenser for kvinnenens

liv. I verste fall kan volden være dødelig. Volden kan også ha fysiske, psykiske og sosiale følger. Risiko for skade øker avhengig av hvor alvorlig volden har vært, hvor hyppig den har forekommet og over hvor lang tid mishandlingen har pågått.

Kvinner utsatt for vold er i risikozonen for å utvikle en rekke psykiske plager og symptomer. Både nordisk og internasjonal forskning viser at voldsutsatte i langt større grad enn kvinner generelt har angstproblemer, depresjon, søvnproblemer og fysisk ubehag. En sammenlikning av flere studier som har sett på sammenhengen mellom

60 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

vold og depresjon viste at minst halvparten lider av klinisk depresjon (Giles-Sims 1998).

Å bli utsatt for vold eller trusler over tid virker psykisk nedbrytende. Det er omfattende forskning som viser at kvinner utsatt for vold har lav selvfølelse og opplever maktesløshet (Giles-Sims 1998). En islandsk undersøkelse viser at 85 % av mishandlede kvinner var blitt mer mistenksomme og på vakt overfor andre mennesker og 40 % opplevde angstanfall og følelsesmessige problemer. En tredjedel hadde videre fått lavere selvtillit, hadde søvnproblemer og/eller var deprimerte. (Sigudardotter og Ólafsdóttir I: Regjeringens handlingsplan «Vold mot kvinner» 1999). Jonassen og Eidheim (2001) fant at kvinner på krisesentrene rapporterte tap av selvtillit og tvil om egen dømmekraft. De fortalte at de vanskelig så noen vei ut av relasjonen med mannen, også når de vurderte at dette var et forhold de ikke burde fortsette å leve i. Mange beskrev seg selv som handlingslammet.

Stort forbruk av medisiner og alkohol er ikke uvanlig hos kvinner utsatt for vold i nære relasjoner. Rus kan være en strategi for å holde ut en tilværelse med vold. En undersøkelse som indikerer en slik sammenheng, viser at 74 % av de mishandlede kvinnene som utviklet et rusproblem, gjorde dette etter at mishandlingen begynte (Stark m.fl. I: Giles-Sims 1998). Selvmordsforsøk er heller ikke et ukjent fenomen hos voldsutsatte kvinner. Forskning fra USA viser at selvmordsforsøk inntreffer 12 ganger hyppigere hos kvinner som utsettes for vold i hjemmet enn hos andre. I to studier av kvinner utsatt for vold fant de at henholdsvis 10 % og 23 % av kvinnene hadde forsøkt å ta sitt eget liv. Flere av disse kvinnene hadde flere selvmordsforsøk bak seg. Erfaringer fra krisesentre og helsevesenet i Norge kan tyde på at mørketallene når det gjelder selvmord og selvmordsforsøk blant kvinner på krisesentrene er store (Krisesentersekretariatet 2003a).

Kvinner som utsettes for vold i nære relasjoner opplever også såkalt posttraumatisk stress syndrom (PTSD). Dette kjennetegnes av symptomer som hyperaktivering, gjenopplevelse av traumet og unngåelsesatferd. Hyperaktivering vil si at kvinnen er i konstant alarmberedskap, er anspent og urolig. Mange sover dårlig. Tankene går på høygir. Det kan gi henne problemer med konsentrasjon, oppmerksomhet og hukommelse. Gjenopplevelser av traumet vil si at kvinnen plages av mareritt og «flashbacks» om de vonde hendelsene. Disse er svært levende og ubehagelige, og kvinnen kan føle seg hensatt tilbake til voldsopplevelsene hun erfarte og igjen kjenne seg redd og avmektig. Unngåelsesatferd vil si at kvinnen bevisst eller ubevisst søker å unngå å komme i kontakt med mennesker, steder, situasjoner eller annet som kan vekke minnene om den volden hun har vært utsatt for (Askeland, Strand og Sætre 2002). Studier viser at opp mot 60 % av kvinner som søker hjelp fyller kriteriene for å få PTSD-diagnosen (Saunders, 1994B, Houskamp og Foy 1991 I: Giles-Sims 1998). Selv om mange kvinner risikerer å utvikle alvorlige psykiske symptomer som krever behandling, er det også viktig å huske at dette ikke behøver å gjelde alle kvinner som opplever vold i nære relasjoner.

ATVs partnertjeneste har tatt i mot over 100 kvinner utsatt for vold til behandling. Kvinnene presenterer ulike behov avhengig av hvilken livssituasjon de lever i. Et viktig tema er hvordan kvinnene kan beskytte seg selv og eventuelle barn. Et annet er kvinnenes behov for å få bekreftelse på deres historie og motvirke bagatellisering av volden. Ofte vil kvinnene ha behov for å arbeide med sin forståelse av skyld og ansvar for volden de har erfart. Det er viktig å normalisere psykiske reaksjoner som angst, sinne, sorg, forvirring – og sette disse i

sammenheng med kvinnens livssituasjon og historie. Skamfølelse som har vært skapt hos de voldsutsatte kvinnene gjør det også viktig å bygge opp selvfølelse og selvtillit.

At volden har både kortsiktige og langsiktige skadevirkninger for kvinnenes psykiske helse medfører at hennes muligheter til aktivt å delta i samfunnet både i privat og offentlig sammenheng påvirkes.

5.1.6 Voldsutsatte kvinner har sammensatte behov

Med utgangspunkt i fremstillingen ovenfor, er det mulig å identifisere en rekke behov hos kvinner som utsettes for vold i nære relasjoner. Samtidig er det viktig å presisere at behovene hos kvinnene vil være individuelle og sammensatte alt etter hvilken livssituasjon, og ikke minst hvilken fase av voldsforløpet, kvinnene befinner seg i.

Mange voldsutsatte kvinner har behov for hjelp til å komme seg ut av en situasjon hvor voldsutøveren har tatt systematisk kontroll over livene deres. De kan ha behov for å styrkes med sikte på å kunne konfrontere voldsutøveren eller bryte ut av en voldsrelasjon. Mange vil ha behov for å få behandlet psykiske og fysiske skader. Noen vil også ha behov for å få behandlet rusavhengighet – altså misbrukstilstander som kan være konsekvenser av å leve med vold i hverdagen.

Kvinner som ønsker å bryte forholdet til voldsutøveren må gis en reell mulighet til å reetablere seg og sine barn i en ny, selvstendig tilværelse

61 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

både emosjonelt og materielt. En viktig forutsetning her er langsiktig, omfattende og intensiv støtte så lenge kvinnen bor sammen med overgriperen, gjennom en bruddfase og etter et samlivsbrudd med voldsutøveren. I denne forbindelse vil utvalget understreke behovet for at voldsutsatte kvinner og barn må få mulighet til å føle trygghet i eget hjem – også etter bruddet med voldsutøveren. Kvinner med funksjonshemming kan ha et særlig stort behov for trygghet i eget hjem – blant annet fordi mange kvinner i denne gruppen gjerne bor i en bolig som er spesielt tilrettelagt for dem.

Kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn kan ha særskilte behov for hjelp til å skape seg en selvstendig tilværelse uten vold. For noen omfatter dette hjelp til å overkomme språkbarrierer – med sikte på å tilegne seg informasjon og kunne formidle sine behov til hjelperne. Ikke alle kvinner med flerkulturell bakgrunn har behov for spesiell tilrettelegging – her vil det kunne være generasjonsforskjeller vel så mye som ulikheter i sosial bakgrunn.

Det må i større grad legges vekt på at det tar tid å reparere skadene og konsekvensene av å oppleve vold i nære relasjoner. I dette ligger at kvinnene og barna har behov for både kortsiktig og langsiktig oppfølging fra hjelpeapparatets side.

Identifiseringen av behovene ovenfor er basert på opplysninger om de gruppene kvinner man får kunnskap om. Dette er kvinner som har henvendt seg til krisesentre, familievernkontorer, helsevesenet eller rettsapparatet. Samtidig vil svært mange voldsutsatte kvinner ikke henvende seg til noen av disse instansene. En særlig utfordring vil derfor være å få flere opplysninger om behovene til voldsutsatte kvinner som aldri kontakter offentlige eller frivillige hjelpeinstanser eller rettsapparatet. Utvalget vil derfor foreslå at det initieres forskning med sikte på å utvikle kunnskap også om denne gruppen.

5.1.7 Anbefalinger

Med utgangspunkt i fremstillingen ovenfor om voldsutsatte kvinners situasjon, vil utvalget anbefale at:

- . • Samfunnet setter større fokus på voldsutøveren og på at det er hans handlinger som er årsaken til både kvinnens og barnas lidelser.
- . • Tendensen til å tillegge kvinnen ansvar for voldsutøverens handlinger motvirkes.
- . • Det skaffes mer kunnskap om behovene til kvinner som har opplevd vold i nære relasjoner, herunder hvilke behov kvinnene har i ulike faser av voldsrelasjonen.

- . • Det legges vekt på forskning om særlig utsatte og sårbare grupper, herunder grupper hvor mørketallene antas å være særskilt store.
- . • Det blir initiert forskning om dem som har kommet seg ut av mishandlingsforhold og som klarer seg bra.
- . • Terskelen for personer og instanser utenfor familien til å gripe inn gjøres lavere.
- . • Det legges til rette for fleksible hjelpetilbud som tar utgangspunkt i kvinnes individuelle behov for hjelp.
- . • Kunnskap om voldsutsatte kvinners virkelighet og rammebetingelser i større grad integreres i hjelpe,- behandlings- og rettsapparatet.

5.2 Barn som offer for menns vold i familien

5.2.1 Innledning

Også barn utsettes for menns vold i nære relasjoner. Volden kan innebære at barna utsettes for fysisk og psykisk vold eller seksuelle overgrep. Men barna kan også rammes av volden indirekte ved å se, høre eller fornemme volden eller konsekvensene av den. Denne siste situasjonen omtales ofte som at barna er «vitner til vold». Dette er en gruppe som inntil nylig har vært lite synlige i den offentlige debatten. Det er denne gruppen barn som fremstillingen nedenfor i hovedsak vil fokusere på.

Utvalget understreker at det er uakseptabelt at barn skal måtte vokse opp i en situasjon der de er eksponert for menns vold mot kvinner i nære relasjoner. At far utsetter mor for gjentatt vold utgjør en uholdbar omsorgssituasjon for barnet og er å betrakte som alvorlig omsorgssvikt. Det påligger samfunnet et ansvar å styrke disse barnas situasjon og bringe volden til opphør. Utvalget understreker at de hjelpetiltak og virkemidler som eksisterer for å avhjelpe barnas situasjon må utvides og brukes i langt større utstrekning enn det som er tilfellet i dag, jf. kapittel 7 (pkt. 7.4.4) og kapittel 11 (pkt. 11.7.5).

I tillegg vil utvalget understreke at det offentliges kunnskap om barn som vokser opp i familier med vold må økes betraktelig. Utvalgets anbefaler derfor at voldsutsatte barns helhetlige situasjon gjøres til gjenstand for en selvstendig utredning, jf. kapittel 2 (pkt. 2.4).

5.2.2 Barns opplevelser av vold i nære relasjoner

Barn rammes av vold i nære relasjoner på ulike måter – enten ved selv å være direkte utsatt eller

62 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

ved å leve i en situasjon der de ser og hører at mor blir utsatt for vold fra far. Voldsutøveren kan også bruke barna som ledd i sin voldsutøvelse mot mor. Per Isdal (2000) beskriver Petter på tre år. Faren til Petter bruker gutten når han mishandler moren ved å ta gutten på armen når han slår mor. Isdal skriver i denne forbindelse at «Petter er et eksempel på

hvordan noen fedre aktivt involverer barna i sin vold for ytterligere å ramme barnets mor og for å markere sin totale maktposisjon i familien.» (s. 3).

At barna ser og hører volden betegnes som nevnt ovenfor noen ganger som at barna er «vitne» til volden mot mor. En slik uttrykksform er imidlertid utilstrekkelig for å beskrive det barna opplever. Barna lever i volden og er ikke tilskuere til volden i en virkelighet utenfor dem selv. De opplever volden og farsmakten overalt. De kan fortelle om en grunnstemning av sosial sårbarhet, psykisk, fysisk og sosial slitasje. Det handler om å leve med fars makt og kontroll. Det handler om å leve med en knugende frykt for fars vold også der voldshandlingene i seg selv utelukkende er rettet mot mor. Isdal fremhever at barna i slike tilfeller vil gå i en kronisk beredskaps- og spenningstilstand der all energi og oppmerksomhet brukes til å se etter tegn på vold og observere andres følelser og reaksjoner. På denne måten preger volden hverdagen for mange
– volden blir sentrum i den tilværelsen som barna skal vokse og utvikle seg innenfor.

Med «barn» menes personer under 18 år. Å være barn representerer i seg selv en avhengighetsposisjon. Dess mindre barna er, dess mer avhengig er de av sine nærmeste omsorgspersoner. Å rammes av knyttneveslag fra far, at kjæledyr mishandles, at leker blir ødelagt, eller at barnet blir stengt inne i timevis innebærer et grunnleggende svik mot barnet. Den som i utgangspunktet skal yte omsorg, er den som påfører smerte. Dette åpner for en eksistensiell frykt og utrygghet hos barnet. Men også det å ikke rammes av volden direkte, men å leve med den – med fars plutselige humørsvingninger – med skrik av smerte fra mor, er inngripende i forhold til barnet og forbundet med stor smerte. Per Isdal (2000) har formulert dette slik: «Når noen angriper og skader den barnet er knyttet til, avhengig av og glad i, så angriper og skader vedkommende barnet selv.»

Situasjonen er avmaktskapende i den forstand at barna gjerne opplever at de ikke kan gjøre noe. Å ikke kunne forhindre volden kan være mer inngripende enn å utsettes for volden direkte selv. Små barn kan oppleve situasjonen forvirrende og ekstremt utrygg. En slik situasjon åpner også for eksistensiell frykt for tap av mor; frykten for å miste den nærmeste støttespilleren barnet i mange tilfeller har.

Skam – isolering – ensomhet

Å vokse opp i en familie hvor far slår mor, innebærer å vokse opp i en virkelighet med skam, tabuisering og hemmeligholdelse. Voldsutøverens makt og kontrollstrategier rammer også barnet – for eksempel gjennom isolering som middel for å holde volden skjult fra omverdenen. Dette får konsekvenser for barnets mulighet til utfoldelse og sosialt liv. Det er vanskelig å be skolekamerater hjem når en ikke vet hvilket humør far er i. En jente på 14 år forteller følgende: «Jeg har to veldig gode venner på skolen. Men de kunne ikke komme på besøk når han var her, han var så voldelig overfor alle. Han skremte alle unna. Jeg ville vært for skamfull. Det ville vært så skremmende for dem.» (Mul-lender m.fl. 2002). Å leve i en familie hvor far utsetter mor for vold handler derfor i stor grad om ensomhet.

Isolering finner ikke bare sted i forhold til omverden, men også innad i familien (Isdal 2000). Volden deler familien opp i enkeltindivider. Mor, barnet og eventuelle søsken blir gående alene med sin angst og bekymring. I noen tilfeller forsøker voldsutøveren å lage et skille mellom barna og mor som ledd i sin utøvelse av makt og kontroll. Dette betegnes noen steder for «maternal alienation» – at det skapes en følelsesmessig avstand mellom barna og mor. Det kan også være slik at voldsutøveren favoriserer sønnen i familien, mens døtrene utsettes for tilsvarende undertrykkende behandling som mor. Disse strategiene bidrar til at det skapes en avstand mellom familiemedlemmene.

I tillegg til å være eksponert for volden og leve med angsten for neste voldsepisode, opplever barna også mødrenes økende hjelpeløshet og mangel på håp med hensyn til å stoppe volden og finne trygghet. Overgriperne finner også frem til måter å isolere mødrene og barna på for å redusere sannsynligheten for å bli oppdaget. Ved hjelp av vold vedlikeholdes frykten i familien (Killén 2000).

Et ansvar uforenlig med barnerollen

Barn som opplever vold i nære relasjoner forholder seg til volden på ulike måter. Mullender m.fl. (2002) viser i sin studie at noen av barna gjemte seg, andre forlot hjemmet når volden startet, noen ble paralyisert, andre begynte å gråte. Noen var opptatt med dataspill, spilte musikk og holdt seg i aktivitet til det hele var over. Studien fant at eldre barn sjeldnere ble eksponert for volden enn yngre

63 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

barn, rett og slett fordi de valgte og hadde muligheten til å forlate hjemmet når volden startet. Omtrent halvparten av barna hadde forsøkt å forhindre volden mot mor. Det vanligste var da at barna ropte. Hensikten var å avlede voldsutøveren fra å begå vold mot mor i den konkrete situasjonen, men også å få ham til å tenke gjennom hva han var i ferd med å gjøre. En vanlig strategi for å holde ut volden var også å ta seg av søsken – kose med dem til volden var over. Å forsøke å hjelpe mor og bekymre seg over henne var også en strategi barna brukte for å takle volden. Denne studien er samsvarende med kliniske erfaringer gjort i samtaler med voldsutsatte barn i Norge.

Konsekvensene for barnet blir svært ofte at det settes i en avmektig situasjon. Barna kan oppleve foreldrene som utilgjengelige og barnet kan oppleve det uklart hvem det er mest tjent med å alliere seg med. I tilfeller hvor far retter volden både mot mor og barnet, ser en imidlertid også eksempler på at mor og barn spiller på lag. Et stikkord eller et blikk mellom dem kan være viktig for å avverge en voldssituasjon. Barnet kan også oppleve at mor går imellom når far retter volden mot barna. På denne måten kan barnet altså oppleve mor som en viktig beskyttelse mot farens vold. Men barnet kan også oppleve at mor ikke klarer å være en støttespiller – at mor opplever økende hjelpeløshet og mangel på håp med hensyn til å stoppe volden og finne trygghet. I en slik situasjon tar mange barn på seg mye ansvar for mor og eventuelt også for andre søsken. En del tar på seg ansvaret for å holde familien sammen – og ansvaret for å stanse volden (Mullender m.fl. 2002).

Angsten hos barn i voldelige samlivssituasjoner kan være sterk, og de bruker mye krefter på å ta vare på seg selv og den voldsutsatte moren. På den måten påtar de seg et ansvar som ikke er forenlig med barnerollen. En kjede av traumer påføres, der det ene aktiviserer det andre. Over lang tid lever de med angsten for det «forutsigbare uforutsigbare», samt angsten for å miste sin tilknytningsperson (Killén 2000).

Å leve i en familie hvor far utsetter mor og barn for vold innebærer derfor for barn å leve med ansvar – mye ansvar, og mer enn det som barn bør leve med.

5.2.3 Skadevirkninger

Forskningen trekker frem en rekke skadevirkninger hos barn som vokser opp i familier med vold. Disse rammer barna både der de utsettes for volden direkte gjennom fysisk mishandling eller indirekte ved at barna ser, hører eller fornemmer volden. Det kan være svært vanskelig å skille gruppen barn som opplever vold i familien fra barn som selv utsettes for vold. En finner at atferdsvansker, emosjonelle vansker og kognitive problemer har

vesentlig høyere forekomst hos alle disse barna, sammenliknet med barn som ikke har vokst opp i familier med vold. Samtidig er det ikke slik at alle barn som utsettes for vold utvikler symptomer på alvorlige problemer eller har likeartede symptomer. Frekvensen av volden, hvor mange tilfeller av vold barnet har sett, fornemmet eller hørt, alvorligheten i voldshandlingene, barnets alder, om barnet selv er blitt direkte rammet av volden, samt barnets relasjoner til mennesker utenfor familien er alle forhold som kan ha betydning for om barnet utvikler symptomer. Det kan også være variasjoner mellom barn innenfor samme familie.

Noen skadevirkninger barna kan oppleve er:

- .– Angst og depresjon
- .– Angst for tap av mor
- .– Angst for at de selv skal rammes
- .– Krav til seg selv om å ta på seg beskytterrollen overfor mor
- .– Krav til seg selv om å avlede situasjonen
- .– Voldsatferd overfor andre
- .– Psykosomatiske symptomer/traumesymptomer
- .– Konsentrasjonsvansker/skoleproblemer
- .– Språkproblemer, forsinket utvikling, læringsvansker
- .– Permanent beredskap for volden de vet kommer, de vet bare ikke når
- .– Økt risiko for selv å utvikle voldsatferd (bl.a. ved å utvikle en positiv holdning til vold)
- .– Lavere sosial kompetanse
- .– Tilpasningsvansker
- .– Tilbaketrekkingsstrategier
- .– Sinne og avmakt

Isdal indikerer at det kan være forskjeller i gutters og jenters reaksjoner på det å utsettes for menns vold i nære relasjoner. Gutter har en tendens til å utvikle eksternaliserende symptomer, mens jentene utvikler internaliserende symptomer. Aggresjon, alkohol, rusproblemer, sinne, atferdsproblemer, ødeleggende atferd og opposisjonell atferd er blant de symptomer som Isdal betegner som eksternaliserende. Blant de symptomer som Isdal refererer som internaliserende er angst, depresjon, avhengighet, frykter og fobier, lav selvfølelse, passivitet, tristhet, skyldfølelse og selvforakt. Begge kjønn utvikler imidlertid begge former for symptomer. Mullender m.fl. (2002) fant i sin studie ingen systematiske kjønnsforskjeller mellom barn med internaliserende og eksternaliserende atferd som følge av volden.

64 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

5.2.4 Beskyttelsesfaktorer – hva hindrer skade og hva hindrer negativ læring

En finner dokumentasjon for ordtaket «vold avler vold», og at barn som har vært eksponert for vold i hjemmet i større grad rettfærdiggjør vold de selv bruker. Forskning viser at jenter som vokser opp i familier med vold har større sannsynlighet for selv å bli utsatt for vold, mens gutter som vokser opp i familier med vold er mer utsatt for selv å bruke vold i eget parforhold. Barnet utsettes for gjentatt modellering (læring) gjennom den ekstremt negative atferden voldsutøveren utøver mot mor (Edleson 1999).

Det finnes imidlertid også beretninger om barn som på tross av uverdige og utrygge oppvekstvilkår har greid å beskytte seg og utvikle seg uten å få varige mén. Beskyttelse i denne sammenheng kan beskrives som en grunnleggende menneskelig egenskap eller evne som gjør det mulig for personer, grupper eller samfunn å forhindre eller redusere følgene av ødeleggende omstendigheter. Barn som har motsatt seg den brutale opplæringen de har

vært tvunget til å være vitner til. Barn som selv har vært utsatt for direkte mishandling, men som ikke har gjentatt det samme mønstret i voksen alder.

Hvordan dette er mulig er et viktig spørsmål å utforske nærmere. Gjennom økt kunnskap på dette feltet vil det være mulig å anbefale mer effektive hjelpetiltak og intervensjoner både på kort og lang sikt.

Forskning om beskyttelsesfaktorer og klinisk erfaring trekker frem enkelte forhold hos barn som i større eller mindre grad greier å motsette seg utrygge oppvekstvilkår:

.– Et tillitsfullt forhold til andre mennesker: Personer i barnets nettverk kan kompensere for den manglende tryggheten barnet opplever i en tilværelse med vold. Mullender m.fl.

(2002) fant at de voldsutsatte barna oppga mødrene sine, samt søsken og andre barn, som de viktigste personene for dem.

.– Et nært forhold til naturen: Barn i krise trenger ofte et gjemmested hvor de kan føle seg trygge og omsluttet av noe som er uforanderlig. For mange har naturen vært av uvurderlig betydning for at de skal kunne greie seg.

.– Evnen til å fantasere: Når omgivelsene er utrygge, har mange barn en sterk evne til å flykte inn i fantasiens grenseløse landskap. Virkeligheten forandrer seg ikke gjennom fantasiflykt, men representerer for barnet et kjærkomment alternativ til en kaotisk hverdag.

.– Skrive og lese: Mange barn forteller om dagbøker, brev som ble skrevet, men aldri sendt og skolestiler som gir levende beskrivelser av barnas utrygghet. Disse vil kunne fungere som hemmelige formidlingskanaler om den tabuiserte volden.

.– Tilgang på nødvendig hjelp/behandling: Hos barn som utsettes for vold skapes tanker, følelser og atferd en ubalanse som forhindrer barnet i dets naturlige utvikling. Barn vil nyttiggjøre seg behandling fra fagpersonell som har tilstrekkelig kunnskap om konsekvenser av vold i nære relasjoner både for barnet og de nære voksne. Barn i familier med vold inngår ofte i en taus allianse med andre familiemedlemmer som er involvert i volden. Derfor trenger de gode hjelpere som med vennlig nysgjerrighet kan spørre frem volden.

.– Viktige egenskaper og karaktertrekk ved det motstandsdyktige barnet: Blant beskyttelsesfaktorer som kan bidra til at barnet greier å motsette seg følgene av volden er egenskaper som opplevelsen av å bli likt av andre, evnen til å knytte seg til andre, empati, stolthet over egen oppnåelse og fremtidstro. I tillegg kjennetegnes ofte barn som greier å beskytte seg av spesielle egenskaper og ferdigheter som delvis kan vokse frem som en konsekvens av konfliktene rundt barnet og som gjør dem i stand til å leve under sterke konflikter: Evne til kommunikasjon, evne til problemløsning og evne til å søke etter tillitsfulle relasjoner.

Kunnskap om hvordan barn beskytter seg mot fars vold mot mor er nødvendig for å kunne iverksette gode forebyggende strategier. Det er også med på å motvirke holdninger og utsagn om at volden alltid bæres videre og gjentas i slektsledd etter slektsledd. Utvalget mener at det er nødvendig å få mer kunnskap og erfaringer om disse gruppene, samt om hvilke kriterier, livsforhold og eventuelle former for intervensjon som kan ha bidratt til at barn som opplever vold i familien ikke selv utvikler atferd som voldsutøver eller -utsatt. Ytterligere forskning om hva som beskytter barn bør iverksettes.

5.2.5 De voksnes vegring mot å se barnas lidelse

Både voldsutøver og voldsoffer kan føle motstand mot å se at også barna rammes av volden. De kan uttrykke at barnet ikke så voldshandlingene, barnet sov, er for lite til å forstå hva som har hendt eller hevde at barn glemmer.

65 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

Selv om foreldre benekter eller ikke var klar over at barna har vært tilstede/våkne da mor ble utsatt for overgrep, viser det seg at barna ofte kan beskrive i detalj den voldelige atferden. O'Brien m.fl. (1994) fant lite samsvar mellom det barna fortalte at de hadde opplevd og det foreldrene sa at barna hadde fått med seg. Hele 78 % av barna rapporterte at de både hadde sett og hørt at far brukte vold mot mor i tilfeller hvor foreldrene ikke trodde barna hadde sett volden.

Vegringen mot å se at barna rammes av volden kan skyldes en forsvarsmekanisme både hos far som voldsutøver og hos mor som offer for volden. En erkjennelse av at også barna lider kan gjøre det vanskeligere for voldsutøveren å legitimere volden. For mødrene kan det å innse at barna lider forsterke deres følelse av å være skyld i volden og av ikke å ha gjort nok for å forhindre den. Forsvarsmekanismene hos foreldrene kan dermed bli barrierer mot å se barnets lidelse.

Barn fanger tidlig opp når det er forhold i hjemmet som det ikke bør snakkes om. Barn er lojale og vil fanges inn i det nettverk av taushet som omgir vold i nære relasjoner. Dette bringer ofte med seg skyldfølelse i etterkant som følge av at barnet opplever å ha sviktet personer som står dem nær gjennom løgn eller taushet.

Å ikke snakke om volden kan også være motivert ut fra et ønske om å beskytte mor. Barnet er klar over at mor ikke er oppmerksom på hvordan barnet opplever volden, og vil unngå å påføre mor smerte ved å fortelle dette.

Fortielsen om volden fra voldsutøver og voldsoffer overfor barnet innebærer også at barnet ikke får mulighet til å bearbeide eller snakke om volden. Den tausheten som i utgangspunktet kan være motivert ut fra beskyttelse av barnet, blir et hinder mot at barnet får hjelp – og rammer dermed den man i utgangspunktet ønsket å beskytte. Det innebærer også at mange barn opplever at de ikke blir sett i forhold til den virkeligheten de lever i. I undersøkelsen til Mullender m.fl. (2002) er barna klare på at de hadde ønsket at noen hadde snakket med dem om volden i stedet for å tie for å beskytte dem.

5.2.6 De voldsutsatte barnas behov

Barn som vokser opp i familier hvor far utøver vold mot mor har en rekke behov. Barna representerer et mangfold og vil ha ulike behov med utgangspunkt i voldens karakter, hvorvidt de er jenter eller gutter, befinner seg i ulike aldersgrupper, kan tilhøre bestemte sosiale grupper eller fordi barna har individuelle behov.

Behovet for trygghet er grunnleggende. Dette innebærer at barnet selv må kunne kjenne seg sikker på at det ikke selv utsettes for vold og overgrep. Men barnet har også behov for trygghet i forhold til at mor ikke utsettes for vold og overgrep – for eksempel ved at barnet ser at mor blir tatt hånd om. At barnet ser at mor får hjelp gjør det mulig for barnet å legge fra seg ansvaret mange barn føler for å ivareta mor.

Barn som opplever vold i nære relasjoner har et intenst ønske om å leve i en voldsfri tilværelse. For barna innebærer dette et ønske om at far skal slutte å begå vold mot mor eller at moren tar dem vekk fra den voldelige faren. Et annet behov barn gir uttrykk for er muligheten til å fortsette å bo hjemme i en tilværelse uten vold istedenfor å måtte flykte, for eksempel til et krisesenter. Barna forteller ofte om savnet av det kjente og kjære de har måttet forlate, eller ting de har tapt fordi hjemmet er blitt rasert av voldsutøveren før han forlot huset. Dette taler for strengere kontrolltiltak rettet mot voldsutøveren, ikke minst med sikte på å redusere belastningene for barna.

For noen barn fører volden og påfølgende samlivsbrudd til splittelse av familien. Dette kan innebære at barna mister kontakt med familien – besteforeldre, tanter og onkler mv. –

på voldsutøverens side i familien. Å miste kontakten med familiemedlemmer innebærer en stor tilleggsbelastning for barna. Å fortelle om volden til utenforstående kan derfor være forbundet med tap eller frykt for tap. Barnet hører at far truer mor med at hvis noen får vite om volden, havner han i fengsel og barna på barnehjem. Barnet kan også tenke at det å trekke inn utenforstående kan gi risiko for vold mot mor. Barn kan også være redde for at familien blir utstøtt dersom volden blir kjent. I tillegg kan barna oppleve fysiske hindringer mot å ta kontakt med utenforstående, for eksempel at de ikke har tilgang til telefon eller ikke kan ringe uten å bli oppdaget. Dette er alle forhold som er med på å gjøre terskelen høy i forhold til å fortelle noen om volden.

Et viktig forhold for barn som opplever vold i familien er derfor deres behov for å bli sett i den virkeligheten de lever i. Isdal (2000) fremhever at disse barna i liten grad har vært anerkjent som barn som lider og barn som trenger hjelp. Derfor omtales denne gruppen ofte som de usynlige barna. Andre betegnelser er «det stille offeret», «det glemte offeret» eller «det uintenderte offeret.» Forskning viser imidlertid at barna som lever med vold i familien har egne mestringsstrategier og egne oppfatninger om den voldstilværelsen de lever i. Å «se» barna i denne sammenheng innebærer at barna må bli sett som sosiale aktører i egne liv. Det handler videre

66 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

om å få bekreftet og legitimert den lidelse mange barn opplever når de vokser opp i en virkelighet underlagt fars kontroll og maktregime. Det handler om å gyldiggjøre det som i utgangspunktet er ugyldiggjort (Leira 1992).

Barnet må ikke bare bli sett – det har også rett til å bli hørt. Barnet må få fortalt sin historie på sine egne premisser. Behov for noen å snakke med om volden som barna har tillit til var også det barna selv mente var det viktigste for voldsutsatte barn ved siden av støtte og trøst (Mullender m.fl. 2002). Abrahams (1994) fant at voldsutsatte barn selv hadde ønsket å fortelle noen om voldserfaringene på et tidligere tidspunkt enn det som var tilfelle. Dersom de hadde gjort dette, ville det ha hjulpet dem i å få klarhet i egen situasjon og de ville følt seg mindre isolerte og triste. Barna har behov for å kunne fortelle om vold, overgrep, frykt, skyld- og skamfølelse og om ensomhet til en voksen som har tid til å høre og som har mulighet til å følge opp barnet videre. En forutsetning for at barna skal kunne fortelle er imidlertid at de får lov til det og forsikringer om at det å fortelle om volden ikke innebærer å være illojale mot foreldrene.

Barn trenger samtalepartnere som kan ta imot angstopplevelsene og avmakten som oppstår i møtet med vold i egen familie. Barn har også behov for å snakke med noen som kan hjelpe med å skape orden i det kaoset som er oppstått, og at det innenfor trygge rammer gis muligheten til å fortelle om og bearbeide voldserfaringene. Sentrale elementer i denne prosessen vil være å avlaste barna for ansvar, skam og skyld.

Videre må barnets forsøk på å mestre volden i familien anerkjennes. Barn i familier med vold gjør det som er mulig i en situasjon hvor de ofte er helt alene. Denne anerkjennelsen er et viktig bidrag i arbeidet med å gi barnet tilbake troen på egen mestring. Barn har følgelig behov for å bli sett som handlende aktører i egne liv, og at de blir inkludert i arbeidet med å finne løsninger og fatte beslutninger (empowerment). Mullender m.fl. (2002) fremhever at barna gjør raske og kompliserte risikovurderinger. Barna ønsker å bli konsultert i forhold til deres egne vurderinger av situasjonen (Grotberg 1997). Barnas erfaringer indikerer at deres vurderinger og råd er blitt oversett av voksne og ikke anerkjent. Tilsvarede tendens fant McGee (2000) og hvor maktesløshet og en følelse av å miste kontrollen over situasjonen var følelser barna ga uttrykk for.

Barna har også et sterkt behov for informasjon. Intervjuene som Mullender m.fl. (2002) gjennomførte med voldutsatte barn viser at barna hadde et sterkt behov for å få en forklaring på hva som hadde skjedd mellom foreldrene og mulighet til å gi uttrykk for sine følelser rundt det hele. Informasjon tilpasset deres eget alders- og utviklingsnivå er nødvendig for å gi barna muligheter til å reflektere rundt egen situasjon.

Barn har videre behov for mer kunnskap om vold i nære relasjoner. En engelsk studie (Mullender 2002) har undersøkt skolebarns oppfatninger (et utvalg i barneskolealder og et utvalg i ungdomskolealder) av situasjonen til barn som vokser opp med vold i familien. Undersøkelsen viste at barna ønsket mer undervisning i skolen om det å oppleve vold i nære relasjoner. Barna ønsket å lære mer om denne volden, hvorfor den skjedde og ikke minst hva de skulle gjøre dersom de opplevde vold i nære relasjoner.

5.2.7 Det offentliges respons – vegring og manglende kunnskap

Når barn opplever vold i familien, er de bærere av belastende kunnskap.

Det er grunn til å påpeke at barn som vokser opp i familier med vold ofte føler seg usynliggjorte i møte med offentlige instanser. Mullender m.fl. (2002) fant at barna i stor grad opplevde å bli over-sett for eksempel ved at politiet ikke forholdt seg til barna når de kom til hjemmet i forbindelse med vold mot mor, eller at barna ble overlatt til seg selv i forbindelse med avhør av foreldrene. Liz Kelly (muntlig opplysning) viser videre til saker hvor barnevernet har overtatt omsorgen for barn på grunnlag av omsorgssvikt. Selv om det foreligger opplysninger om at barna har vært utsatt for vold, blir ikke volden omtalt i forbindelse med iverksettelse av tiltak. Selv om eksemplene ovenfor er basert på forhold i England, mener utvalget at erfaringene har relevans også for Norge. Det er en viktig faglig utfordring at barna og deres opplevelse av volden ikke oversees i forbindelse med intervensjon, uansett om tiltakene er rettet mot barna eller foreldrene.

Utvalget ønsker å bekjempe tendensen til usynliggjøring av barn som opplever menns vold i nære relasjoner ved å fokusere på barn som subjekter med egne behov og rettigheter, også innenfor sin familie. Fokus må i langt større grad rettes mot barna også der intervensjon er rettet mot de voksne. Utvalget vil understreke betydningen av at det gripes inn overfor disse barna på et tidligere tidspunkt enn det som gjøres i dag. Barnevernet har et særskilt ansvar for å ivareta barn som lever i en uholdbar omsorgssituasjon (alvorlig omsorgssvikt) slik tilfellet er når far utøver vold mot mor. Barnevernets rolle i disse sakene er nærmere

67 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

omtalt i kapittel 7 (pkt. 7.4). Barnevernet er imidlertid avhengig av at andre instanser melder fra til barnevernet når det oppdages at barn eksponeres for vold jf. nærmere om dette i kapittel 11 (pkt. 11.7.5).

5.2.8 Anbefalinger

Når det gjelder situasjonen for barn som blir eksponert for menns vold mot kvinner i nære relasjoner, vil utvalget fremheve at:

- Det er behov for å rette et langt sterkere fokus mot barn som vokser opp i familier med vold. Barna må sees som selvstendige subjekter med egne behov og rettigheter.

- . • Voldsutsatte barns helhetlige situasjon bør gjøres til gjenstand for en selvstendig utredning.
- . • Barna må gis anerkjennelse som handlende subjekter i egne liv (empowerment).
- . • Det er uakseptabelt at barn skal måtte vokse opp i en situasjon der de er eksponert for menns vold mot kvinner i nære relasjoner. At far utsetter mor for gjentatt vold utgjør en uholdbar omsorgssituasjon for barnet og er å betrakte som alvorlig omsorgssvikt. Det påligger samfunnet et ansvar å styrke disse barnas situasjon og bringe volden til opphør.
- . • Barna må sikres hjelp på et tidligere tidspunkt enn det de får i dag, og de hjelpetiltak og virkemidler som eksisterer for å avhjelpe barnas situasjon må brukes i større utstrekning enn det som gjøres i dag. Det tenkes her blant annet på økt praktisering av instansenes plikt til å melde fra til barnevernet, jf. nærmere om dette i kapittel 11 (pkt. 11.7.5).
- . • Det rettes et sterkere fokus mot barnas behov der intervensjonen i første rekke er rettet mot foreldrene, for eksempel ved pågrepelse av far.
- . • Det er behov for økt kunnskap om hvilke konsekvenser det har for barna å vokse opp i familier med vold. Det er også behov for mer kunnskap om de barna som klarer seg bra til tross for å ha vokst opp under slike forhold.

5.3 Menn som utøver vold mot kvinner i nære relasjoner

5.3.1 Innledning

De foregående delene av dette kapitlet har omhandlet de som er utsatte for menns vold i nære relasjoner. Den følgende fremstillingen skal rette fokus mot voldsutøverne basert på erfaringer samlet i antologien «Menns vold mot kvinner. Behandlingserfaringer og kunnskapsstatus» (2002). Antologien er resultatet av et formidlingsprosjekt som ble igangsatt under Regjeringens handlingsplan «Vold mot kvinner», der målsettingen var å systematisere og bearbeide den kunnskap som er utviklet gjennom ulike behandlingstilbud til menn med voldsproblemer.

Innledningsvis skal vi se nærmere på hva som karakteriserer menn som utøver vold mot sin samlivspartner. Internasjonalt foreligger det mange studier som har belyst ulike kjennetegn ved personer som begår vold i nære relasjoner. For eksempel finnes en rekke undersøkelser som forsøker å kategorisere menn som utøver vold (jf. Dutton 1998, Gondolf og Fisher 1988, Hamberger Hastings 1986, Holtzworth-Munroe & Stuart 1994 og Saunders 1992). Nasjonalt foreligger det få studier som har belyst utøveren av vold i nære relasjoner. Det er også noe uklare grenseoppganger mellom studier av selve volden, utøveren av volden og behandlingsmetodene som er utprøvd. Det er fagområdene sosiologi, kriminologi, psykologi og sosialt arbeid som i hovedsak har bidratt til denne forskningen.

5.3.2 Voldsutøverens karakteristika

Nedenfor søkes det belyst noen likheter og forskjeller blant de menn som har søkt hjelp for sine voldsproblemer ved behandlingstilbud i Norge. Presentasjonen baserer seg i hovedsak på menn som har vært i kontakt med Alternativ til vold (ATV) i Oslo og Familievernkontoret i Molde, samt til dels på data fra prosjektet Sinnemestring i Trondheim. Behandlingstilbudene er nærmere fremstilt i kapittel 8.

Alder, sivil status og bakgrunn

Aldersmessig er det relativt stor spredning i gruppen av voldsutøvende menn som søker hjelp. Hovedgruppen er imidlertid mellom 25 og 45 år.

Med hensyn til sivil status, lever de fleste av mennene som søker behandling i et forhold. Tallene varierer noe fra behandlingssted til behandlingssted. De fleste menn som tar kontakt har vært i et forhold i lengre tid, men det er ofte slik at forholdet er i oppløsning eller at et brudd akkurat har funnet sted i forkant av henvendelsen. Rundt 50 % av mennene som tar kontakt med ATV og Sinnemestring bor sammen med sin partner, mens en noe større andel av dem som tar kontakt med Familievernkontoret i Molde lever sammen med partner. Ved ATV er ca. 25 % av mennene enslige eller skilte, mot bare 8 % av dem som tar kontakt med Familievernkontoret i Molde. I motsetning ser vi at i underkant av 25 % av mennene som tar kontakt

68 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

med Familievernkontoret i Molde er separert eller nylig har brutt et forhold, mens bare 6 % av mennene som oppsøker ATV er i denne situasjonen. Det kan altså synes som om de ulike behandlingstilbudene når noe ulike målgrupper.

Yrkesmessig fremstår mennene også som en sammensatt gruppe. Mens alle menn som har deltatt i behandlingstilbudet ved Familievernkontoret i Molde har vært i arbeid i full stilling, er ca. halvparten av klientene ved ATV i arbeid. Av de øvrige som tar kontakt med ATV, er 18 % trygdet eller arbeidsledige, 8 % er studenter eller skoleelever og 7 % er pasienter ved psykiatriske sykehus eller innsatte i fengsel. ATV har en relativt stor andel klienter (16 %) der yrkesstatus ikke er registrert ved henvendelse. I klientgruppen ved ATV er de fleste yrkesgrupper representert. Selv om mange av klientene er i arbeid, synes det imidlertid som om en stor andel har en lavere sosioøkonomisk status enn gjennomsnittet av befolkningen. For mennene som oppsøker Familievernkontoret i Molde er situasjonen annerledes. Her har i underkant av 50 % av klientene utdanning fra høyskole eller universitet, mens 38 % har fagbrev, og 16 % er i ufaglært arbeid. Menn fra alle samfunnslag representeres altså ved begge behandlingstilbudene. Fordelingen av klientenes yrkesmessige tilhørighet er imidlertid ulik, noe som igjen peker i retning av at tilbudene når forskjellige målgrupper.

De aller fleste mennene som oppsøker behandlingstilbudene er etnisk norske. Ved familievernkontoret i Molde er samtlige av etnisk norsk opprinnelse, mens tilsvarende tall for ATV er 85 %. Det er videre 11 % av mennene ved ATV som er registrerte med utenlandsk opprinnelse, og av disse er om lag 4 % fra andre land i Europa eller Nord-Amerika, mens 7 % er fra Afrika, Asia, Sør- og Mellom-Amerika.

Noen grunner til at behandlingstilbudene kommer i kontakt med få menn med minoritetsbakgrunn kan være at tilbudene ikke er tilstrekkelig tilrettelagt for denne gruppen. Andre grunner kan være manglende kjennskap til behandlingstilbudene, språkproblemer, annet syn på vold, annet syn på psykologiske problemer og/eller behandling, samt isolasjon fra norsk kultur og samfunn. Dessuten er det nærliggende å anta at mange menn ikke ser på sin voldsutøvelse som et problem. Dette er et fenomen som går igjen hos menn på tvers av etnisk bakgrunn og er sannsynligvis en viktig årsak til at voldsutøvere ikke oppsøker eksisterende behandlingstilbud.

Tidligere voldserfaringer

Mange studier antyder at en rekke menn som bruker vold også har erfaringer som utsatte for vold (Edleson og Tolman 1992). Ved familievernkontoret i Molde oppgir litt over halvparten av mennene som har vært til behandling at de har vært vitne til og/eller utsatt for vold i egen oppvekstfamilie. På bakgrunn av journalene fra et utvalg på 64 menn som har vært til behandling ved ATV i Oslo, fremkom det at 83 % hadde vært utsatt for eller

vitne til vold ved en eller flere anledninger. Disse tallene bekrefter inntrykket om at svært mange menn som bruker vold selv er blitt utsatt for vold. Det er ikke slik at voldsutøvende menn alltid er blitt utsatt for vold, men noe av forklaringen på voldsbruken kan relateres til forhold som har manglet i deres liv, for eksempel kjærlighet, nærhet, varme, grenser, forutsigbarhet eller trygghet. Både utsatthet og slike typer mangler er opplevelser som gir avmaktsskapende erfaringer. Denne avmakten kan bli en del av grunnlaget for mannens voldshistorie.

Tilleggsproblematikk

Noen av mennene som tar kontakt har lese- og skrivevansker, men det er ikke mulig å stadfeste i hvilket omfang dette forekommer. Mye av grunnen til disse vanskene kan være at mange klienter har hatt en problematisk skolegang. Det kan også tenkes at konsentrasjonsproblemer som følge av vold i oppvekstfamilien, og/eller mangelfull oppfølging hjemmefra kan ha bidratt til å gjøre skoletiden vanskelig.

Mange menn bruker inntak av alkohol som forklaring på egen voldsbruk. Det synes imidlertid ofte som om voldsproblemene er til stede også når mannen ikke drikker, men at han oftere bruker vold når han drikker. Det er vanlig i vårt samfunn å bruke rus som forklaring på uønskede handlinger. Langvarig bruk av rusmidler kan også være med på å forsterke eller frembringe sinne, samt øke risikoen for bruk av vold. Mellom 10–20 % av klientene ved ATV har et rusproblem, og ca. halvparten av voldshendelsene som alle klientene forteller om skjer i påvirket tilstand. Om lag en tredjedel av den registrerte volden som har kommet frem ved behandlingstilbudet i Molde har vært knyttet til alkohol eller andre former for rus.

Klientene ved ATV og Familievernkontoret i Molde er stort sett psykisk friske; de har sjelden alvorlige mentale lidelser. Disse behandlingsstedene kontaktes i liten grad av mennesker som har biologiske eller nevropsykologisk betingede lidelser som kan være en direkte årsak til aggresjon.

69 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

Ut fra beskrivelsen ovenfor av voldsutøvende menn, vil utvalget understreke at gruppen synes å tilhøre alle deler av befolkningen. Dette er viktig kunnskap med sikte på å unngå stereotype forestillinger knyttet til menn som utøver vold i nære relasjoner.

5.3.3 Hvordan mennene forholder seg til volden de utøver

Voldsutøvende menn som søker hjelp for dette er ulike med hensyn til grad av voldsutøvelse, hvor lenge de har utøvd vold og hvilke typer vold de har brukt. Noen få menn tar kontakt fordi de plages med sinne og er redd for å utøve vold mot sin partner. Andre menn har utøvd omfattende fysisk, psykisk, materiell eller seksuell vold mot partneren over lengre tid. Noen menn har også brukt lite eller ingen fysisk vold, men kan ha utsatt sin partner for mye psykisk vold. Noen kommer etter å ha slått for første gang.

En karakteristisk side ved menn som søker hjelp for sitt voldsproblem, er at de i større eller mindre grad eksternaliserer årsakene til volden de utfører – dvs. at de tilskriver andre ansvaret for volden. Et typisk eksempel kan være når mannen forklarer at han brukte vold mot partneren sin fordi hun provoserte ham til et punkt der han ikke len-ger klarte å beherske seg. Han ser volden som et resultat av hennes provoserende atferd: «Hadde ikke hun vært så provoserende, hadde jeg aldri slått. Er det noen som skal forandre seg, så er

det henne og ikke jeg». Han opplever altså at det er partneren som egentlig har et problem. En slik oppfatning av situasjonen vil øke risikoen for at han kommer til å utøve ny vold.

Menns vold mot kvinner holdes utenfor den sosiale virkeligheten når den ikke tematiseres og settes ord på. Likevel eksisterer volden som en taus virkelighet for dem som er berørt av den, både for kvinnen, barna og mannen selv. Skam og skyld er i sin natur ubehagelige, og noe mennesker søker seg bort fra. Gjennom å ikke tenke på volden og ikke snakke om den, blir ubehaget ved det å ha utøvd vold mindre. Denne tausheten rundt volden sees ikke på som resultatet av manglende hukommelse eller fortrenghing slik psykoanalytisk teori knytter dette begrepet til ubevisste prosesser. Det er heller snakk om en aktiv glemsel (av volden), noe personen funksjonelt velger som en mestring av det ubehagelige (skammen). Menn som utøver vold anvender denne mestringsstrategien i forskjellig grad. Andre mestringsstrategier menn kan bruke kan være å benekte, bagatellisere og/eller fragmentere volden.

5.3.4 Konsekvensene av voldsutøvelsen for mennene

Å utøve vold har store konsekvenser for voldsutøveren selv. For mange er den forbundet med tap, anger og fortvilelse i alle fall når de er kommet så langt som til å starte arbeidet mot en tilværelse uten bruk av vold. Dette illustreres av følgende brev skrevet av en mann som går i behandling (brevet gjengis med tillatelse fra klient og behandler):

«Nå sitter jeg alene og skriver dette brevet i en halvtom bolig. Alt det fine jeg hadde er borte. Jeg kan fortsatt høre barnas latter og skrik når de bader i badekaret, men de er borte. Borte er du også. Det henger to bilder på veggen. Et fra Bergen hvor vi holder om hverandre, et annet hvor vi var nygifte. Vi smiler forelsket inn i kameraet, men bildene lyver, for under smilet ligger redselen, sviket og frykten. Jeg forstår deg nå. Det finnes ingen unnskyldninger for det jeg har gjort mot deg og barna. Det spiller ingen rolle hvor mange sider jeg skriver. Jeg må ta ansvaret alene.

Jeg har nå innsett at jeg har problemet. JA, jeg er fysisk voldelig mot deg. JA, jeg er psykisk voldelig mot deg. Kjære barna mine, jeg har skadet dere.

Jeg orker ikke å være den mer som skader andre.»

Menns vold mot kvinner er i stor grad preget av at voldsutøveren beskriver og forstår sin vold som et nødvendig middel for å få kontroll over en følelsesmessig kaotisk situasjon. En situasjon hvor mannen tillegger kvinnen eller barnet egenskaper som gjør det nødvendig for ham å bruke vold for å få kontroll. Uten denne oppfatningen/betraktningen av volden, vil mannen oppleve verden som uforståelig og utrygg. En utrygghetsfølelse han ikke kan forholde seg til. Voldshandlingen må rettfærdiggjøres for å slippe å erkjenne seg som et menneske som med vitende og vilje påfører andre mennesker lidelse.

Dette er kjernepunktet i mannens voldsutøvelse; legitimeringen av egen atferd og det ubestridelige faktum at volden stopper konflikten i øyeblikket. Paradoksalt nok opplever derfor mannen volden som en umiddelbar positiv følelse. I et forsøk på å gjenopprette en opplevelse av indre kontroll og balanse, bruker han vold. Han vet at volden er effektiv og at den virker.

Som nevnt tidligere tilskriver menn som utøver vold i nære relasjoner ofte kvinnene og barna ansvaret for volden. Denne ansvarsfraskrivelsen vil etter hvert kunne prege mye av mannens tenkning,

70 NOU 2003: 31 Kapittel 5 Retten til et liv uten vold

også i situasjoner hvor ikke volden er tilstede. Mannen blir i liten grad i stand til å se seg selv som en del av den alvorlige situasjonen som preger familien. Dermed vil all kommunikasjon i en voldspreget familie bli skadelidende, noe som fører til at kvinner og

barn må forholde seg til ham med forsiktighet, i redsel for å sette i gang prosesser som fører til ny vold. Konsekvensene av mannens voldsbruk blir altså at andre enn han selv ender opp med å ta ansvaret for volden.

For mange menn med volds- og aggresjonsproblematikk er konsekvensene dramatiske, i den forstand at de ender opp med en følelsesmessig ensomhet som ikke bare preges av sinne og makt, men også av manglende evne til å vise følelser som tristhet, forventning, sorg, utilstrekkelighet, underlegenhet – til og med glede. Denne opphopningen av innestengte følelser vil erfaringsmessig ha den følge at voldelige menn har minimal avstand mellom følelse av frustrasjon og sinne, ettersom disse følelsene ofte får råde grunnen alene. Frustrasjonens ulike følelsesmessige fasetter er stuert vekk. Det vil i mange sammenhenger bety at det ikke skal mer enn en detalj til for å utløse volden. Dette kan være ubetydelige situasjoner, som også kan skapes av mannen selv, for å rettfærdiggjøre en følelsesmessig utløsning. Dersom volden utvikler seg over tid, vil også mannen etter hvert miste troen på at forandring er mulig, en oppgitthet som vil kunne føre til en lavere terskel for ny voldsbruk.

5.3.4.1 Fedre som utøver vold

Volden vil også ha konsekvenser for mannen som far. Mange av mennene som oppsøker behandlingstilbudene er fedre og har egne barn eller omsorg for barn. Av disse er det en god del (23 %) som rapporterer at de har brukt vold mot barn (Lycke & Molin, 2002).

Internasjonale studier antyder en større andel vold også mot barn fra menn som mishandler kvinner (Saunders 1994, Straus 1983). Saunders (1994) viser til flere studier som anslår at om lag 50 % av menn som bruker vold mot kvinner også bruker vold mot egne barn. Vold mot barn er mer skambelagt og vanskeligere å snakke om. En del av volden mot barn blir ikke oppfattet som vold av voldsutøveren, men blir sett som en del av oppdragelsen.

Når barna eksponeres for fars vold, vil hans mulighet til å være en trygg omsorgsperson bli dramatisk redusert. Denne sviktende tilliten vil vanskeliggjøre hans ønske om å fremstå som en god modell barna skal ha for sitt fremtidige voksenliv. Den manglende positive tilknytningen til den mannlige omsorgspersonen vil for barnet både på kort og lang sikt føre til et distansert, fryktsomt og sorgfullt forhold. Et konfliktfylt forhold som ikke bare vil prege barndommen, men også kunne få konsekvenser for forholdet mellom far og barn langt inn i barnets voksne liv.

5.3.5 Voldsutøverens behov for hjelp

Menn som søker hjelp for sin voldsutøvelse forteller at bak forsøkene på å gjøre volden ugyldig ligger en delvis følelsesmessig og intellektuell forståelse av at det de gjør er feil. Konsekvensene av denne erkjennelsen vil imidlertid føre til en rekke ubehagelige valg som mannen ikke føler seg i stand til å ta. Derfor orker han bare sannheten korte øyeblikk av gangen, og nesten aldri i en åpen dialog med andre mennesker. På denne bakgrunn er voldsutøverens behov for lindring og forandring knyttet opp mot tilbud som gir ham anledning og tid til å erkjenne ansvaret for sine handlinger, og på den måten arbeide for å gjenopprette sin egen og andres verdighet.

Menn med volds- og aggresjonsproblematikk har altså behov for hjelp til å bryte ut av en voldelig sirkel. Mange går i denne så lenge at volden blir normalisert og avmakten, kontrollen og volden til stadighet gjentas.

Det å slutte å utøve vold betyr å ta ansvar for volden. Voldsutøveren trenger hjelp til denne ansvarliggjøringsprosessen, blant annet til å se hvilke konsekvenser volden har hatt for de utsatte, herunder barna, å oppøve evnen til empati, å få snakket om volden, til å se sammenhengen mellom volden og egen avmakt. Å bli møtt med respekt og innlevelse av kompetent behandlingspersonell gjennom et tilgjengelig behandlingstilbud er viktige forutsetninger for at voldsutøveren skal komme seg gjennom en slik ansvarliggjøringsprosess.

Utvalget vil understreke at voldsutøverens behov må sees i forhold de utsattes behov for hjelp og beskyttelse. Den må også sees i forhold til samfunnets behov for at befolkningen skal kunne oppleve en grunnleggende trygghet, både i det private og offentlige rom.

5.3.6 Om mennene ønsker å endre sin atferd

Erfaringene fra ulike behandlingstilbud i Norge viser at det er naturlig å dele opp mennenes motivasjon i en indre og en ytre type. Mennenes indre motivasjon, i hvor stor grad de ønsker behandling for egen del og for egen vold, er ofte ganske lav. Den ytre motivasjonen, ytre press fra andre, gjør at

71 NOU 2003: 31 Retten til et liv uten vold Kapittel 5

mannen ofte søker hjelp og virker innstilt på å endre seg. Mange menn søker hjelp som et resultat av at partneren har stilt behandling som betingelse for å gi forholdet en sjanse til.

Et viktig arbeid innledningsvis i behandlingen er derfor å gjøre den ytre motivasjonen om til egen indre motivasjon. Dette kan blant annet gjøres ved en inngående gjennomgang av den volden han har brukt mot kvinnen (Isdal og Råkil 2001). Fokus på volden og å gi mannen en utvidet voldsforståelse øker hans indre motivasjon. Ved å introdusere et bredt voldsbegrep, vil voldshandlinger som mannen ikke anerkjente som vold kunne stimulere behovet for videre hjelp.

5.3.7 Anbefalinger

Utvalget vil understreke betydningen av at voldsutøvere får kvalifisert hjelp og behandling til arbeidet med egen ansvarliggjøring og til å få innsikt i konsekvensene av sin voldsutøvelse. Utvalget anbefaler at:

- . • Fokus i større grad rettes mot å ansvarliggjøre menn som utøver vold mot kvinner og barn.
- . • Voldsutøvere som er fedre også må ansvarliggjøres i deres rolle som far.
- . • Stereotype forestillinger av personer som begår vold i nære relasjoner må motarbeides. Dette er en viktig forutsetning for å kunne fange opp flere menn med voldsproblemer på et tidligere tidspunkt.
- . • Det arbeides målrettet for å bygge ned barriereene mot å oppsøke hjelp.
- . • Det finnes tilgjengelige behandlingstilbud med spesialkompetanse på denne problematikken for alle med behandlingsbehov.
- . • Samfunnet må initiere og styrke tiltakene over-for både utsatte og utøvere parallelt, og ikke på bekostning av hverandre.